

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБ(Ј)ЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Бања Лука, 2022. година

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБ(Ј)ЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Издавачи:

**Универзитет у Бањој Луци
Факултет безбједносних наука**

Булевар војводе Живојина Мишића 10 а
78000 Бања Лука, Република Српска
Тел: +387 51 333 603
<https://fbn.unibl.org/>

**Криминалистичко-полицијски
универзитет**

Цара Душана 196
11080 Земун, Србија
Тел: +381 11 3161-444

<http://www.kpu.edu.rs/cms/>
Е-адреса часописа: casopis@fbn.unibl.org
Интернет адреса часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>
<http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2637-3076>

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Предраг Ђеранић,
Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска- БиХ

Замјеник главног и одговорног уредника:

Проф. др Ненад Радовић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Србија

Извршни уредници:

Проф. др Ивана Бјеловук, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Србија
Доц. др Велибор Лалић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
Република Српска- БиХ

Редакциони одбор:

Проф. др Дарко Паспаљ, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска- БиХ

Доц. др Жана Врућинић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска- БиХ

Доц. др Драгана Васиљевић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ

Проф. др Жељко Никач, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Србија

Доц. др Марија Поповић Манчевић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Србија

Марија Тасић, асистент, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Србија

Савјет часописа:

Проф. др Зоран Ђурђевић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду

Проф. др Тања Кесић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду

Проф. др Александар Бошковић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду

Проф. др Ненад Милић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду

Проф. др Миле Шикман, МУП Републике Српске

Проф. др Јасмина Гачић, Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Проф. др Ненад Путник, Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Проф. др Милан Липовац, Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Проф. др Лоренс Арманд Френч, Универзитет у Њу Хемпширу, САД

Проф. др Желимир Кешетовић, Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Доц. др Саша Мићин, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Секретаријат часописа:

Предраг Поповић

Лектор:

Адријана Митрић

Превод на енглески:

Лидија Николић Новаковић

Штампа:

Мако Принт д.о.о. Бања Лука

Тираж: 200 примјерака

ISSN 2637-3076

Часопис излази два пута годишње

Журнал за безбједност и криминалистику (уписан у Регистар јавних гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске, под редним бројем 688)

УВОДНИК

Оно што је карактеристично за седми број часописа „Журнал за безбједност и криминалистику” јесте да се више него до сада бави тероризмом као појавом и кривичним дјелом, његовим узроцима и начинима супротстављања. У наведеном научном дискурсу крећу се два рада, један се више бави радикализацијом као процесом који води тероризму, док се други рад фокусирао на Савезну Републику Њемачку, односно њеним стратешким, правним и институционалним приступом у борби против тероризма.

„Радикализација као процес терористичког регрутовања” наслов је рада којим су се представили Предраг Ђеранић и Душко Башкало. Аутори примјећују да се, када је ријеч о тероризму, надлежни органи често баве последицама а мање узроцима ове појаве, при чему указују на радикализацију као незаобилазан процес у фази регрутовању извршилаца овог кривичног дјела. „Прихватајући одређене радикалне ставове, идеологије и циљеве, и пролазећи кроз одређени процес, особа постаје радикална и спремна на терористички акт”, а тај процес аутори називају радикализацијом. Процес радикализације није ни брз нити се поуздано може утврдити профил будућег терористе, тврде аутори и указују на интернет и посебно на друштвене мреже као простор на којем се најчешће обавља радикализација. „Све већи број организација нове чланове покушавају да регрутују у школама, на факултетима, у вјерским објектима, затворима”, једна је од теза које аутори заступају, а врло су драгоцјене препоруке које дају како би се процес радикализације могао сузбити. Процес образовања је, тврде, у том контексту веома важан, јер тинејџери представљају „осјетљиву друштвену групу подложну туђем утицају”.

Тероризмом се бави и Предраг Поповић у раду под насловом „Стратешки, правни и институционални приступ Њемачке у борби против тероризма”. Поповић указује да је Њемачка због велике присутности радикалних екстремистичких група и покрета „развила значајне ресурсе у погледу супротстављања тероризму”. Према аутору, „поменути капацитети се огледају у стратешким документима, различитим програмима и пројектима за спречавање радикализације”, као и законској регулативи која се односи на поменућу област. Бројне су и институције које се у оквиру своје надлежности боре против тероризма, истиче Поповић.

Коаутори Дане Субошић, Стево Јафиновски и Горан Јованов баве се питањем дисперзије хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања нереда при чему су за циљ истраживања одредили одређивање просторне и временске концентрације хемијских средстава. Послужили су се Гаусовом методом дисперзије аерополутаната. Током истраживања уочили су да „штурим и уопштеним правилима не може да се на прецизан и безбедан начин предвиди дисперзија хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда”. Употреба софтверских пакета на бази Гаусовог

модела може предуприједити мањкавости, закључак је аутора текста. Иначе, током израде рада одговорено је на сва питања постављена у уводу. На основу тих закључака, дошло се до препорука за руковођење, а посебно за примјену дрона са метео-сензорима, за одређивање временских прилика као промјенљивих, неопходних за примјену Гаусовог модела. Исто тако, дошло се до препорука у области набавке дрона и њиховог одржавања, као и обуке те препорука везаних за тактику ангажовања полицијских јединица у ситуацијама у којима долази до употребе хемијских средстава.

Милица Бошковић се бави малољетничком делинквенцијом у Републици Србији, односно њеним социоекономским аспектом и при томе констатује да се ради о „распрострањеној социопатолошкој и безбједносној појави“, која заслужује пажњу научне јавности. Закључак до којег аутор током истраживања долази гласи да малољетна лица врше озбиљне насилне, девијантне и кривичне радње. Један од закључака је и да највећи број малољетних преступника потиче из породица које су корисници новчано-социјалне помоћи. На крају, аутор истиче да „ниједна теорија не може самостално објаснити узроке делинквенције и криминалног понашања“, али да „свеукупна анализа стања једног друштва мора бити основа разматрању проблематике фреквенције и облика малољетничке делинквенције“.

Приказ књиге „Малољетничка делинквенција“ др Жане Врућинић је дио којим се овај број часописа „одјављује“. У приказу је оцијењено да малољетничка делинквенција обрађена на начин који практикује аутор својом свеобухватношћу представља одлично штиво за ширу јавност, али и научну грађу намијењену студентима безбједносно-криминалистичког усмјерења Универзитета у Бањој Луци, као и студентима сродних студијских програма.

Часопис „Журнал за безбједност и криминалистику“ сигурним корацима гради себи мјесто у научној јавности. Можда би редакција могла да размисли о тематском броју и тиме обрадује читаоце на јесен.

Главни и одговорни уредник
Др Предраг Ђеранић

САДРЖАЈ

УВОДНИК	5
<i>Предраї Беранић; Душко Башкало</i> РАДИКАЛИЗАЦИЈА КАО ПРОЦЕС ТЕРОРИСТИЧКОГ РЕГРУТОВАЊА	9
<i>Предраї Појовић</i> СТРАТЕШКИ, ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРИСТУП ЊЕМАЧКЕ У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА.....	21
<i>Дане Субошић; Сїево Јаћимовски; Горан Јованов</i> ДИСПЕРЗИЈА ХЕМИЈСКИХ СРЕДСТАВА У ПОЛИЦИЈСКОЈ ПРАКСИ СУЗБИЈАЊА ГРАЂАНСКИХ НЕРЕДА	33
<i>Бошковић Милица</i> СОЦИОЕКОНОМСКИ АСПЕКТ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	55
<i>Предраї Појовић</i> Приказ уџбеника „Малољетничка делинквенција”	69
УПУТСТВО АУТОРИМА	73
УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА.....	81

РАДИКАЛИЗАЦИЈА КАО ПРОЦЕС ТЕРОРИСТИЧКОГ РЕГРУТОВАЊА

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2201009C	УДК 329.11:323.285]:351.74/.76
---------------------------------	--------------------------------

Предраг Ђеранић¹

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Душко Башкало

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

Апстракт: Постоје различити ставови и мишљења о самом процесу радикализације. Радикализам се може посматрати као жеља за промјенама у друштву а које не морају бити реализоване насилним путем, већ на основу истрајности појединаца или група. О радикализацији се у безбједносном дискурсу углавном говори у негативном контексту и негативној конотацији, односно, као о дуготрајном процесу којим се од друштвено корисне особе формира терориста, односно, опасност за државу и друштвену заједницу. Циљ рада је да се укаже на узроке који доводе до радикализације, али и на фазе процеса радикализације. Особе које су изложене овом процесу, ставовима и понашањем показују да се разликују од средине у којој живе, увиђа се да су постале другачије. Такве особе прихватају одређене политичке, вјерске и сеператистичке циљеве и истичу да је насиље једини начин да се ти циљеви остваре.

Кључне ријечи: радикализам, тероризам, екстремно, радикализација, пријетња, угрожавање.

УВОД

Када говоримо о тероризму често стављамо по страни радикализацију, што је велики недостатак у сагледавању ове безбједносне пријетње и њеном сузбијању. Организације, институције и експерти нису дефинисали изглед потенцијалног терористе, односно, особине терористе. Прихватајући одређене радикалне ставове, идеологије и циљеве, и пролазећи кроз одређени процес, особа постаје радикална и спремна на терористички акт. Управо тај процес називамо радикализацијом. Постоје подијељења мишљења о радикализму. Историја је пуна примјера покрета који су се борили за промјене, руководећи се жељом за добробити државе и друштва, али се овдје поставља питање методологије. Ако одабране методе искључују насиље, већ се заснивају на политичкој борби, не можемо говорити о радикализацији.

¹ Аутор за кореспонденцију: др Предраг Ђеранић, декан Факултета безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци. Имејл: predrag.ceranic@fbn.unibl.org

Не постоји профил особе за коју поуздано можемо тврдити да може постати терориста. Оно што може указивати на проблем је промјена у понашању и ставовима. Покушаћемо указати на узроке радикализације, односно, факторе који утичу да одређена особа постане радикална. Када се говори о узроцима, то није нимало једноставно питање. Зашто је то тако покушаћемо да објаснимо током истраживања. Оно што јесте сигурно то је да је увијек присутна симбиоза више фактора, од унутрашњих до спољашњих. Најважније је обратити пажњу на узроке, јер се само на тај начин може спријечити стварање терориста, односно, ми спречавамо радикализацију која је основа за стварање екстремисте који се може развити у терористу. Ако то не спријечимо путем превентивних мјера, онда је једино што нам је преостало репресија. Морамо знати да у том случају друштву и држави могу пријетити веће опасности и посљедице. Узроци могу бити од политичких, економских, социјално-друштвених, па до психолошких. Широка лепеза узрока је разлог да у наведеним сферама друштва дјелујемо превентивно. Потребно је стварати боље услове за живот и на тај начин покушати спријечити радикализацију или је бар у одређеној мјери смањити. Несумњиво је да постоје узроци на које не можемо утицати, али постоје и они на које можемо и морамо. Нажалост, на сцени је спровођење радикализације путем одређених вјерских заједница и хуманитарних организације. То је недопустиво у организованој држави, и требало би да наиђе на осуду цијелог друштва и државних институција. Вјерска осјећања се не смију злоупотребљавати, основни религиозни постулати би требало да зближавају људе. Рад хуманитарних организација требало би да буде у функцији општег добра, а не да хуманитарци буду средство за реализацију политичких и идеолошких циљева. Посебну пажњу заслужују фазе радикализације. За радикализацију смо већ констатовали да је дуготрајан процес током којег се особа радикализује по фазама. Тај процес није ни лак ни једноставан. Њега проводе људи који су искусни и обучени, што је додатан разлог да борбу против радикализације схватимо максимално озбиљно. Кроз овај рад покушаћемо објаснити шта је радикализација, укажемо да је то сложен и дуготрајан процес, и зашто је она важна када говоримо о борби против тероризма. Такође, обратићемо пажњу на узроке који доводе до радикализације и који представљају предуслов да бисмо се могли борити против радикализације.

РАДИКАЛИЗАМ И УЗРОЦИ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

Највећа пријетња по глобалну безбједност данашњице и даље је тероризам. Свијет је данас изложен великом броју безбједносних изазова, ризика и пријетњи, али свједоци смо да ниједна пријетња није проузроковала толику потребу за заједништвом као што је борба против тероризма. Велики број експерата који изучавају тероризам указују да је до прекретнице у поимању терористичке пријетње дошло након напада на Куле близнакиње. Након тог догађаја, тероризам је оквалификован као главна пријетња човјечанству и

тероризму је буквално објављен рат. Питање које се сасвим логично поставља гласи: Зашто борба против тероризма није покренута раније? Можемо ли закључити да тек када се угрози безбједност великих држава, важних геополитичких актера, говоримо о заједничкој борби и пријетњама по глобалну безбједност?

Да бисмо схватили терористичку пријетњу, треба да сагледамо еволуцију мисли да се насиљем могу остварити идеолошки и политички циљеви. Многобројна литература коријене тероризма повезује са дјеловањем три вјерске групе: Зилоти – Сикаре у Јудеји, Таге у Индији и Асасини у Персији (Шикман, 2009: 54). Колико су тероризам и сви други процеси везани за тероризам значајни, говори нам и велики број институционалних и ван-институционалних дефиниција тероризма. Исто можемо рећи за радикализам и екстремизам, два појма која су у корелацији са појмом тероризма. Уједно, када се говори о тероризму неопходно је дотаћи се и објаснити појам радикализма. Зашто је то тако? Терориста се не постаје самоиницијативно, суштина је у томе да је извјесна особа изложена процесу који проводе одређене организације.

Када се говори о борби против тероризма, приоритет треба да буде борба против радикализације која води у екстремизам, а затим у тероризам. Други приоритет требало би да буде борба против финансирања тероризма, односно, терористичких организација.

Није нам намјера повезивати радикализам искључиво са тероризмом, зато што радикализам не мора увијек водити ка тероризму. Радикализам повезујемо са корјеним промјенама у друштву, и тумачи се на два начина: у смислу повратка на старо, што је ретроградног карактера; као обнављање из коријена (што може проузроковати одређени *novum*²). Ако кажемо за нешто да је радикално, то не значи да је регресивно, већ напротив, може имати прогресивно значење (Ђорић, 2012). Међутим, не можемо радикализам поистовјећивати са активизмом, што је демократско право грађана да на законит начин остваре одређене друштвене, политичке, економске и друге циљеве. Радикализам може довести до одређених позитивних ефеката, али веома често он представља пут ка екстремизму и тероризму.

Ако би се екстремизам посматрао са аспекта људских права и негативних друштвених посљедица, онда би се могло донијети неколико закључака. Екстремизам егзистира у контексту политичког и ширег друштвеног насиља и резултат је процеса индивидуалне и групне радикализације. Он је сложен друштвени феномен, заснован на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите од „другог” и ксенофобичној варијанти схватања одређеног идентитета. Иза екстремизма стоји систем увјерења који служи формирању и правдању насилних понашања која су усмјерена ка другим расним, вјерским, етничким и политичким групама, које се доживљавају као непријатељске (Симеуновић, 2009).

То нам указује да је радикализација процес промјена који се завршава личном и политичком трансформацијом у ново стање. Далеко од тога да

2 *Novum* – латински назив за нову ствар

је то брз и лак процес, али бројне студије тврде да су издефинисане јасне и препознатљиве фазе од симпатизера до оперативца. На првом нивоу су сви чланови заједнице, између којих се траже рањиви, а формирана група рањивих мета је други ниво. На трећем нивоу су они код којих су развијена радикална и екстремна убјеђења, али који још увијек нису извршили терористички акт. На овом нивоу њихова улога може бити и регрутовање чланова са нижих етапа. На врху ланца су припадници терористичких организација (Christmann, 2012: 10).

Радикализација се може одредити као процес изградње екстремистичких увјерења, осјећања и понашања, која су супротна основним друштвеним вриједностима, демократским принципима и универзалним људским правима. Ова увјерења заговарају надмоћ одређене групе која је заснована на расној, вјерској, политичкој, економској или социјалној припадности (Trip, Bora, Marian, Halmajan & Drugas, 2019). Радикализација је „процес гдје особа постаје екстремиста“ (Vorun, 2011: 9).

Путем радикализације траже се особе које ће прихватити ставове радикалних група у којима је оправдано да путем насиља остварују своје циљеве. Често у јавности чујемо термин радикално, који није нужно негативан, али када се повезује са тероризмом, онда то није ништа друго него тражење потенцијалних терориста. Развојем тероризма развијала се радикализација и начин спровођења радикализације. Тренутно водећи циљ и начин врбовања потенцијалних терориста је манипулација религиозним осјећањима. Наведени закључак није добро генерализовати, али постоји низ примјера о злоупотреби вјерских осјећања и уопште религије од појединаца и организација, како би се регрутовали потенцијални терористи. Зато је важно да сагледамо мотиве који могу утицати да се извјесна лица поистовјете са екстремистима и крену путем тероризма.

У студији Међународног истраживачког центра за борбу против тероризма из Хага, узроци радикализације који могу довести до тероризма подијељени су на три нивоа. Први је ниво индивидуе, појединац који укључује кризу идентитета, осјећај отуђености, маргинализација, дискриминација, стигматизација и одбијање, у комбинацији са бијесом и осветом. Други ниво представља ширу радикализовану заједницу која подржава тероризам, или то чак може бити група која дјелује у тајности и заправо је веза на путу до терористичке организације. Ово се најчешће дешава у оквиру друштвене групе која је изложена тешким животним условима, што може бити плодно тло радикализације. Овдје се као рањиве наводе националне, етничке и вјерске групе које су мањина у одређеној држави. Трећи или макро ниво односи се на улогу владе и друштва у земљи и иностранству, радикалности ставова јавних личности и политичара, нарочито оних који долазе из иностранства. Уз одсуство могућности за пристојан друштвено економски статус, може доћи до мобилизације и радикализације која се на крају може манифестовати путем терористичких аката (Schmid, 2013: 10).

Радикализацију и узроке радикализације можемо посматрати кроз неколико концепата, један од њих је концепт политичких покретача ради-

кализације. Поједини приступи у објашњењу радикализације посебно наглашавају политичке покретаче овог процеса, па се у том смислу наводе следећи (USAID, 2017: 6–7): негирање политичких права и грађанских слобода; оштра репресија владе и груба кршења људских права; страна окупација; политичко и војно мијешање других држава; ендемска корупција и некажњивост добро повезаних елита; изоловани региони са ниском густином насељености; локални сукоби и неспособност влада да их савладају; дискредитоване владе и слаба политичка опозиција; застрашивање и принуда од стране екстремистичких група гдје владине службе не могу да обезбијед де заштиту својих грађана, перцепција да је међународни систем у основи неправедан, непријатељски и дискриминативно расположен према одређеним друштвима и народима; присутни „проактивни” екстремистички (нпр. вјерски) програми у заједници.

Када се говори о узроцима због којих одређена особа приступа процесу радикализације, они су веома сложени. Ријетко ће се десити да само један узрок утиче на особу, увијек је то више узрока који чине једну симбиозу. Они се крећу од индивидуалних, друштвено-економских, друштвено-социјалних и психолошких. У науци не постоји тачан профил личности терористе, као што не постоји и јасно дефинисана мрежа узрока радикализације.

Када се поставља питање радикализације на простору БиХ и регрутације нових терориста, то је веома сложена појава као уосталом и укупно друштвено стање на простору Босне и Херцеговине. На простору Босне и Херцеговине нема безбједносног или политичког питања на које је одговор једноставан. Зaslуге за то припадају политичком амбијенту и вјечитом патронату међународне заједнице.

Босанскохерцеговачко друштво, погођено разним кризама и ратом, представља идеално тло за развој радикализације и регрутацију терориста. Постоји велики број проблема, од економских, социјалних, политичких, националних и вјерских, који погађају становништво, што је све погодно за регрутовање младих. Национално-етничка нетрпељивост је идеална за развој радикализма и екстремизма, што се често врши преко вјерских заједница и невладиних организација. Етничка нетрпељивост је од почетка глобалног цихадистичког покрета била у његовом фокусу, при чему је, како наводи Evan Kohlmann, управо рат у БиХ значајно утицао на ширење цихадистичке идеолошке основе (Kohlmann, 2004). У том смислу можемо говорити о три периода радикализације у БиХ (Шикман, 2018: 121–124).

Први период је трајао од 1992. до 1995. године. Овај период карактерише долазак страних терористичких бораца (афро-азијског поријекла) муџахедина у БиХ, који су учествовали у многим ратним дејствима. Заправо, БиХ је била прва земља у којој су након рата у Авганистану (1979–1989) као искусни борци почели долазити муџахедини ради учешћа у цихаду, од којих су неки као припадници Ал Каиде имали за циљ освајање базе одакле би могли даље да дјелују. У почетку су долазили самоиницијативно, поријеклом из Египта, Саудијске Арабије, Алжира и Јемена (Kohlmann, 2004), а касније ор-

ганизовано путем организације као што је Агенција за помоћ трећем свијету (Third World Relief Agency – TWRA). Током 1992. дјеловали су самостално, а од половине 1993. године као одред „El Mudzahedin” у саставу трећег корпуса тзв. Армије БиХ (Шикман, 2021: 198).

Други период је трајао од 1995. до 2012. године. У овом периоду долази до успостављања и развијања радикализације код домаћег становништва. Наиме, након завршетка ратних сукоба највећи број страних цихадистичких бораца преусмјерен је на друга ратишта, а један број је добио држављанство БиХ, и остао у БиХ. Након тога долази до успостављања првих вехабијских заједница у изолованим, неприступачним селима у која су постепено почели да долазе и домаћи становници (Шикман, 2021).

Трећи период траје од 2012. године до данас. Овај период карактерише одлазак држављана БиХ у Сирију и Ирак, ради прикључивања ИСИЛ-у, и учешће у терористичким активностима. Број повратника у БиХ није прецизно утврђен као ни подаци о њиховим активностима на подручју БиХ. Зато се БиХ и даље суочава се безбједносним изазовима које представљају њени држављани, који јавно величају терористичку идеологију ИСИЛ-а и другим активностима везаним за дјеловање сљедбеника радикалног селефизма (Шикман, 2021).

Када говоримо о радикализму, велики проблем Босне и Херцеговине је што се радикализација у једној мјери реализује преко вјерских заједница. Наравно, разликује се религија као приватна ствар и религија као структура јавног поретка која би требала гарантовати друштвену интеграцију (Абазовић, 2007: 88). Трбало би да религија уједини људе и да буде снага која ће покретати свијет у заједништво, слободу и поштовање других. Али, у пракси се религија често злоупотребљава ради неких других циљева којима се свјесно угрожавају припадници друге нације и вјере. БиХ као једно нестабилно подручје посљедњих 25 година постало је погодан терен за развој радикализма који касније прераста у тероризам.

Теза да БиХ треба бити унитарна држава присутна је од 1991. године, и никада није прихваћена у српском народу. Политички ставови о потреби за унитаризацијом земље доприносе етничкој напетости и нетрпељивости, јер се ради о подијељеном друштву. Колики је значај појединих невладиних организација и колике су могућности злоупотребе истих показује податак да је у року од само четири године (између 1994–1998) број страних хуманитарних организација у БиХ порастао са 50 на 332, док се број домаћих организација попео са 130 на 200. Они свој рад проводе кроз финансирања различитих пројеката, ширећи и злоупотребљавајући религијске нормативе (Сарајлић, 2011).

Оно што је важно истаћи када говоримо о радикализму јесте образовни систем једне земље, а као и у другим друштвеним сферама у БиХ, и ту постоје велики проблеми. Овдје се не говори о образовању становника БиХ, о језику неке друге земље, већ о прожимању радикализма под параваном културних институција, које врше образовање у супротности са институ-

ционалним. Важан сегмент мрежног ширења радикализма одвија се кроз школске институције. На подручју БиХ данас легално дјелује 1700 мектеба (неформалне исламске школе), гдје се настава изводи у складу с наставним плановима под контролом Исламске заједнице у БиХ (Сарајлић, 2011). Наиме, поред легалних школа у БиХ с исламским наставним плановима а које дјелују под административном влашћу БиХ, постоји и низ школа унутар којих се настава одвија супротно од позитивних прописа БиХ. Примјер таквих школа су „парацемати”³ који постоје у одређеним дијеловима БиХ. Оне јасно говоре о утицају главних мрежа на исламски простор у БиХ а то су: арапске и неоселефијске мреже, иранске мреже, турске мреже (Сарајлић, 2011).

Када видимо какво је стање са аспекта друштвено-економског положаја грађана БиХ, онда је сасвим јасно зашто БиХ има велики број безбједносних изазова од самих својих грађана. Један од најлакших начина за привлачење младих људи је новац. Уједно, незапослене младе људе и без перспективе у својој земљи, лако је обманути и регрутовати као плаћенике за туђе ратове, или да се укључе у организацију терористичких аката. На простору БиХ дешавали су се терористички акти за које је утврђено да су били повезани са исламским фундаментализмом.

Радикализацији највише подлијежу млади људи из неколико разлога. Они су незадовољни положајем у друштву, сматрају да држава не ради ништа добро за њих и они путем насиља желе то промијенити. Не постоји тачно одређен профил личности који се сматра идеалним за радикализацију. Можемо рећи да постоје одређене друштвене групе: млади људи старости од 20 до 30 година, поријеклом из руралних подручја, лошег имовног стања, неожењени, незапослени, раније осуђивани, слабијег образовања, економски зависни. Међутим, не можемо се са сигурношћу ослањати на наведене предиспозиције, управо зато што су евидентни терористички акти које су починила лица која се не уклапају у наведену матрицу. Зато је важно да друштво сузбија узроке који доводе до радикализације, а они се крећу од појединачних, друштвених, државних, па до глобалних.

ФАЗЕ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

Радикализација је дуготрајан процес, који од друштвено корисне особе произведе особу која представља пријетњу по друштво и основне вриједности државног поретка. Лица које улазе у процес радикализације у почетку нису тога ни свјесна. Они због личног незадовољства положајем у друштву, или због одређених психолошких проблема, траже утјеху и разумијевање других. Такве особе су потенцијални кандидати за радикализацију, односно за оне који спроводе радикализацију.

3 Парацемати представљају нелегалне цемате на простору БиХ. Цемати су основне организационе јединице исламске заједнице, у којима се обављају вјерске обавезе и под контролом су Исламске заједнице БиХ. Парацемати нису под контролом Исламске заједнице БиХ, испољавају вјерски радикализам, нетолерантност и екстремизам. Поред тога, утврђено је да заговарају, регрутују екстремисте и величају терористичке акције.

Концепт постојећег шока развоја радикализације

Овај приступ указује да се радикализација одвија постепено кроз дјеловање друштвених покрета и идеологија које појединцима дају значења политичке стварности. Радикализација се тако схвата као процес стицања идентитета који води ка политичком екстремизму и жељи за укључивањем у терористичке активности. Овај процес се може одвијати кроз групу, организацију и преко медија. Појединци, који су изложени политичкој социјализацији која промовише насилни екстремизам као средство политичке борбе, пролазе фазе током којих постепено развијају своје мотиве за насилним политичким дјеловањем. То су обично четири опште фазе: 1) изложеност новом погледу на свијет и постојање сазнајне отворености; 2) идеолошко стварање значења контекста проблема и тежњи групе којој појединац припада; 3) подстицање групних прича о историји проблема и сукоба, угрожености групе, етичности борбе, легитимности насилног дјеловања; 4) улазак у групу (Југовић и Живаљевић, 2021).

Концепт линеарног процеса

Овај концепт је служио за објашњење развоја цихадистичког тероризма код грађана исламске вјероисповјести који живе у западним земљама. Према њему, радикализација има четири фазе (Silber, Bhatt, 2007: 1): „предрадикализација” – вријеме прије него што је појединац изложен исламском фундаментализму; 2) „самоидентификација” – појединци кроз проучавање селефијског ислама прихватају идеолошке доктрине и удружују се са другим присталицама исламског фундаментализма; 3) „индоктринација” – јачање радикализације кроз посвећеност фундаменталистичкој идеологији и њеним слѣдбеницима; 4) „цихадизација” – прихватање пракси цихада и испуњавање личних обавеза у насилним активностима.

Концепт „усамљеног вука” (lone wolf)

„Тероризам усамљеног вука” је феномен који је познат још од 19. вијека као дио различитих анархистичких увјерења која су заступала идеју о „индивидуалном отпору без вођства”. Овим концептом се објашњавају насилни екстремизам и терористички акти оних људи који не припадају терористичким организацијама или групама. То су појединци који чине политички мотивисано насиље, али без директне везе са истомишљеницима или организаторима насилних екстремистичких група. Ради се о особама које се самостално радикализују и које је тешко, из позиције служби безбједности, открити и процијенити у погледу степена мотивисаности и спремности за терористичке акте (Spraaij, 2012).

Радикализација „усамљеног вука” се објашњава као мултифакторски процес који обухвата више фактора ризика: 1) тражење смисла у саможртвовању за више циљеве; 2) морално увјерење да се насилним актом извршава „правда” и „освета” према замишљеном или стварном непријатељу; 3) неке

психопатолошке особености појединаца, као што су антисоцијални поремећај личности, опсесивно-компулзивни поремећај, шизофренија, претјерано самотњачка природа личности; 4) утицај дисфункционалне породице, а посебно оне у којој су била присутна агресивно-параноична понашања; 5) мотивисаност и емоционализација одређеном идеологијом; 6) коришћење интернета и сајбер група за развој идеологије и самостално осмишљавање терористичких аката. Случај радикализације екстремног десничара Андерса Брејвика (Anders Behring Breivik) из 2011. године, који је у омладинском летном кампу социјалдемократске омладине у Ослу убио 69 и ранио 60 тинејџера, јесте један од најпознатијих примјера тероризма „усамљеног вука” у Европи (Bartlett, 2014).

Концепт фактора одбијања и привлачења и контекстуалних фактора. Овај концепт разлаже утицај три групе фактора на развој радикализације (Kisić, Barišić и Đukanović, 2019: 11–13).

Фактори одбијања (*pushfactors*) односе се на негативне друштвене, културне и политичке карактеристике одређеног друштвеног окружења, као што су: социјална искљученост, неједнакост, сиромаштво, дискриминација, ограничен приступ квалитетном образовању, незапосленост, осјећај социјалне неправде, ускраћивање грађанских права и слобода, неприхватање групних идентитета, културно угњетавање, политичко незадовољство.

Фактори привлачења (*pullfactors*) личне су природе и указују на позитивне карактеристике и погодности које за неке особе пружа чланство у екстремистичкој организацији. Ови фактори укључују: осјећај припадности и важности, блиске особе које су већ чланови екстремистичке групе, привлачност лидера, духовно испуњење, запослење, финансијска помоћ, авантура, друштвени статус, поштовање вршњака, самопоуздање и лично оснаживање, осећај перспективности, перцепција екстремистичке групе као морално исправне, изградња култа (расне, верске, етничке, родне) надмоћи групе у односу на остале заједнице у друштву.

Контекстуални фактори (*contextualfactors*) односе се на однос државних институција које подстичу радикализацију. То су: репресивне акције државних органа; угрожавање људских права; нефункционална управа и јавни сервис грађана; криминал и криминални квартави у којима је ријетко присутна полиција; слабост безбједносног апарата државе; дубоко укоријењена корупција; недемократичност друштва, аутократски концепт владавине са слабом или фиктивном опозицијом итд.

На основу горенаведених концепата радикализације и фактора који утичу на радикализацију закључујемо да постоји више фаза у процесу радикализације које се надовезују и тако затварају круг радикализације, који даље води у екстремизам и на крају у тероризам. Човјекова психологија је нешто што се непрекидно истражује. Једна од првих фаза која се намеће јесте предрадикализација. Из назива видимо да се тај појам односи на вријеме које утиче на појединца или групу да крену путем радикализације, у коју још нису заведени.

Предрадикализација представља стање када је лице незадовољно својим животом и када не зна на који начин да се носи са бројним проблемима. То су млађе особе које трагају за идентитетом, животним успјехом – једноставно траже своје мјесто.

Послије ове фазе наступа самоидентификација. Ради се о стању особе у одређеним проблемима када се особа нађе у одређеним проблемима и она настоји да се идентификује са неким или групом истомишљеника. Једноставно долази до криза, које могу бити различите природе: економске, социјалне, друштвене, психолошке, политичке... Све ово утиче да особа одбацује своје досадашње ставове и формира нове који су пут ка екстремизму и тероризму.

Наредна фаза је фаза индоктринације, када је особа већ прихватила нове ставове и ушла у један нови свијет. Међутим, то је свијет који познаје само насиље и незаконите радње као средство за остваривање циљева. Те особе желе путем насиља и примјене силе мијењати све што по њима није добро. Они улазе у сукоб са члановима породице, са пријатељима, па и лицима која се налазе на нижем степену радикализације. Формирају свој круг истомишљеника, а сви остале сматрају за непријатеље.

Све наведено претходи акцији. Индоктриниране особе примају наређења и слијепо их извршавају. Постају војници својих група, са којима други манипулишу. На основу постигнуте радикализације, они извршавају наредбе, а то су углавном насилнички акти. Њихове групе постају све више кохезивне и јединствене, са малим процентом издаје или напуштања саме групе. У кратком временском периоду ове групе постају њихов свијет. Када се то деси, они су спремни да све учине за своју организацију, па чак и да ураде најгнусније злочине.

ЗАКЉУЧАК

Стварање терористе и терористичке организације је дуготрајан процес који захтијева искуство, вријеме, новац, али и политичку подршку. Не постоје јасни индикатори који ће показати ко јесте а ко није терориста, односно, ко може постати а ко не може постати терориста. Постоје примјери терориста који су срушили све теорије, гдје су терористи били различитог друштвеног положаја и психофизичких карактеристика. Зато је потребно друштвене напоре усмјерити против радикализације, као процеса који ствара терористе. Процес радикализације може бити покренут друштвеним, социјалним или психолошким околностима које директно или индиректно утичу на појединца. Данас радикализација није само безбједносни проблем јер је одавно постала сложени друштвени проблем. Лице које је под утицајем радикализације мијења своје ставове, увјерења, мишљење. Појединци незадовољни статусом у друштву и својим животом утјеху и подршку налазе у организацијама за које временом сазнају да су терористичке. Они добијају њихову подршку кроз запошљавање, новац, а организације заузврат добија-

ју њихову лојалност и потенцијалне терористе. Низ је фактора који помажу терористичким организацијама да спроводе процес радикализације. То су, прије свега, лични фактори, породични фактори, социјално-друштвени фактори. У већини случајева постоји симбиоза више њих.

Овај процес није тако брз као што се често мисли. Неки од стандардних знакова особе која је радикализована су прекид односа са породицом и дугогодишњим пријатељима, промјена ставова, одбијање ауторитета, анти-социјални коментари, посјећивање екстремистичких и радикалних сајтова, одобравање насиља. Постоји широка мрежа мјеста на којима се може вршити процес радикализације. Велики утицај на младе данас има интернет који представља одлично средство за рад са младима, односно за њихову индоктринацију. Друштвене мреже су повећале утицај екстремистичких и цихадистичких организација јер су омогућиле приступ широј публици, односно већем броју потенцијалних регрута терористичких организација.

Све већи број организација покушава да нове чланове регрутује у школама, на факултетима, у вјерским објектима, затворима. Једни од главних центара за регрутацију и индоктринацију су поједине цамије. Процесу радикализације посебно одговарају затворени простори, гдје се окупљају мање групе у којима је више присутно узајамно потврђивање радикалних увјерења, ставова са све мањом могућношћу провјере. Зато је у борби против тероризма неопходно говорити о спречавању радикализације, јер она представља иницијалну капислу у развоју терористичких увјерења код појединца и група. Ако желимо сузбити тероризам, морамо спријечити радикализацију. Посебну пажњу треба обраћати на узроке и факторе који доводе до тога да једна особа подлегне притисцима радикализације. Односно, право питање гласи како поправити опште друштвено стање које ће позитивно дјеловати на свијест и појединца и на јавно мњење. Једна од основних теорија коју користе терористи јесте да је друштво у хаосу.

Потребно је посебну пажњу обратити на процес образовања јер тинејџери представљају осјетљиву друштвену групу подложну туђем утицају. У том контексту не треба занемарити и велики утицај интернета, посебно друштвених мрежа. Наравно, право слободе говора се све више злоупотребљава. Млади су присутни на разним форумима који могу бити почетна степенница у радикализацији. Потребно је дјеловати и на пољу спречавања финансирања тероризма, односно у што већој мјери смањити повезаност организованих криминалних група са терористима. Уједно, неопходно је путем медија указивати на посљедице терористичке дјелатности и начине манипулације младима. Наравно, потребно је да се у борбу укључи и академска заједница, као и шири круг државних институција. На основу свега наведеног, јасно је колику улогу има процес радикализације у остварењу терористичких циљева. Зато је неопходно да се све надлежне институције боре против радикализације, јер је то једини пут којим се друштво може борити против тероризма. Наиме, када се процес индоктринације доведе до краја, борба је сведена на минимум.

ЛИТЕРАТУРА

- Borum, R. (2011). Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7–36.
- Christmann K. (2012). *Preventing Religious Radicalization and Violent Extremism, A Systematic Review of the Research Evidence*, Youth Justice Board for England and Wales. Retrieved 26. 04. 2022 from [http:// www.safecampuscommunities.ac.uk/uploads/files/2016/08/](http://www.safecampuscommunities.ac.uk/uploads/files/2016/08/)
- Kisić, I., Barišić, S. & Đukanović, P. (2019). *For communities resistant to radicalization and violent extremism – a handbook for education professionals*. Подгорица: Центар за грађанско образовање.
- Kohlmann, E. (2004). *Al – Qaidas Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*. New York: Berg Publishers.
- Schmid P. A. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) – The Hague.
- Silber M. D. & Bhatt A. (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*. New York: NYPD Intelligence Division.
- Spaaij, R. (2012). *Understanding Lone Wolf Terrorism. Global Patterns, Motivations and Prevention*. London/New York: Springer.
- Trip, S., Bora, C. H., Marian, M., Halmajan, A., & Drugas, M. I. (2019). Psychological mechanisms involved in radicalization and extremism. A rational emotive behavioral conceptualization. *Frontiers in psychology*, 10, 437.
- USAID (2017). *Development assistance and counter-extremism: A guide to programming*. USA: United States Agency for International Development (USAID) and Bureau for Africa (USAID/AFR).
- Ђорић, М. (2012). Теоријско одређење екстремизма. Нови Сад: Монографска студија Универзитет Сингидинум.
- Југовић, Л. А. & Живаљевић, В. Д. (2021). Појмовни и концептуални приступи радикализацији као процес развоја насилног екстремизма. Социолошки преглед, LV(2), 436–457.
- Сарајлић, Е. (2011). Политика исламских мрежа у постдејтонској БиХ, Атланска иницијатива, Демократија и сигурност у југоисточној Европи, Сарајево.
- Симеуновић, Д. (2009). Тероризам. Београд: Правни факултет.
- Шикман, М. (2009). Тероризам. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Шикман, М. (2021). Тероризам – правни оквир и судска пракса. Бања Лука: Факултет безбједносних наука.

СТРАТЕШКИ, ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРИСТУП ЊЕМАЧКЕ У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2201021P	УДК 323.285:343.344(430)
---------------------------------	--------------------------

Предраг Поповић¹
Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: У овом раду, разматра се стратешки, правни и институционални приступ Њемачке у борби против тероризма. Наиме, заступљеност великог броја појавних облика терористичких активности у свијету, довело је до тога да свака држава настоји да развије најбољи приступ у погледу борбе против таквих видова дјеловања. Степен заступљености насилног екстремизма и радикализације која води ка тероризму довели су до тога да државе улажу огромне напоре како би развиле различите капацитете у погледу борбе против тероризма. У овом раду, приказаће се на који начин се Њемачка супротставља тероризму. Детаљном анализом постојећих капацитета, а ту се мисли на стратешке документе, законски оквир и субјекте који су укључени у борбу против тероризма, јасно се види да Њемачка има веома квалитетне ресурсе који су намијењени у ту сврху.

Кључне ријечи: радикализације, насилни екстремизам, тероризам, стратегија, закон

УВОД

Свака држава представља један сложен и недовољно хармоничан систем у оквиру ког долази до сукобљавања политичких, религијских, етничких и других интереса између различитих група. Ту може доћи до таквог нивоа искључивости да нека од тих група своје екстремистичке ставове преточи у терористичко дјеловање (Шкрбић, 2011: 18–19). Наиме, тероризам представља један од највећих изазова и проблема данашњице (Галијешевић, 2012: 5). Ријеч је о веома комплексној појави која изискује један мултидисциплинарни приступ (Трифунковић, 2007: 4; Поповић, 2020: 51). С тим у вези, све државе се обавезују да омогуће заштиту од терористичких активности, а то подразумијева стављање посебног акцента на спречавање тероризма, што

¹ Аутор за кореспонденцију: др Предраг Поповић, виши асистент на Факултету безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: predrag.popovic@fbn.unibl.org.

се одражава и у њиховим међународноправним и политичким обавезама (OSCE, 2014: 36).

Као и неке друге државе, Њемачка је у прошлости била погодно тло за различите терористичке активности. Ту се, прије свега, мисли на активности, екстремне левичарске терористичке организације Фракција Црвене армије, познатије под именом „Бадер-Мајнхоф група” која је извршила мноштво терористичких напада не само на тлу Њемачке, већ и у неким другим земљама, чије терористичко дјеловање је завршено деведесетих година прошлог вијека (Martin, 2006: 242–243). Након тога, терористичке активности предузимају исламске екстремистичке групе, односно, терористичке организације Ал Каида и Исламска држава. Ове терористичке организације су учествовале у вршењу терористичких аката на тлу Њемачке. Међутим, у данашње вријеме Исламска држава има примат, гдје поред вршења терористичких аката на тлу Њемачке, врши и радикализацију, што је можда стратешки и дугорочно посматрано много опасније него што је то сам терористички чин (Selefizam, 2011). О терористичком дјеловању на тлу Њемачке свједоче терористички акти који су се десили 2016. године, прво у Минхену, гдје је смртно страдало 10 и повријеђена 21 особа, затим у Берлину, гдје је смртно страдало 12 и повријеђено 56 особа (Поповић, 2020а: 45).

Због тога, Њемачка је ојачала своје капацитете у борби против тероризма стратешким документима, различитим програмима и пројектима који се односе на спречавање радикализације, као и богатом законском регулативом која се односи на поменути област. Исто тако, она располаже и значајним институцијама које се баве борбом против тероризма. Наиме, циљ овог рада јесте да се прикажу поменути капацитети Савезне Републике Њемачке у погледу супротстављања тероризму. Прегледом литературе, уочени су радови који третирају стратешку, правну и институционалну борбу против тероризма (Picco, 2004; Kydd & Walter, 2006; Антолиш, 2009; Pietrasanta, 2015; El Difraoui & Uhlmann, 2015; Özbey, 2018; Поповић, 2019; Поповић, 2020.) У раду је приказан стратешки приступ у супротстављању тероризму, законска регулатива у супротстављању тероризму и институционални аспект борбе против тероризма у Савезној Републици Њемачкој.

СТРАТЕШКИ ПРИСТУП У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕРОРИЗМУ

Савезна Република Њемачка примјењује стратешки приступ у борби против тероризма. Ова држава у потпуности поштује и примјењује стратегију и акциони план Европске уније у борби против тероризма. Даље, овдје је важно поменути Стратегију Савезне Владе за превенцију екстремизма и развоја демократије, која је донесена 2016. године. Циљ поменуте стратегије јесте да се уз квалитетну сарадњу савезне и локалне власти добију резултати у погледу спречавања екстремизма и јачања демократије. Овдје се, поред одраслих, посебно акценат ставља на млађу популацију. Њен основни циљ

и циљне групе се везују за различите мјере и поља дјеловања: политичко образовање, интеркултурно учење и развој демократије; ангажовање цивилног друштва; савјетовање, праћење и интервенција; медији и интернет и истраживање. Посебан акценат се ставља на спречавање радикализације младих исламиста који из Њемачке путују у Сирију и Ирак да учествују у борбама као страни терористички борци на страни исламских терористичких организација, а сада и њихов повратак са страних ратишта. Овдје се примјењују различити програми едукације дјецe, адолесцената и њихових родитеља, као и пружање педагошких и савјетодавних услуга у циљу спречавања екстремизма (Die Bundesregierung, 2016: 13).

Поред стратегија за спречавање екстремизма и промоције демократије, Савезна Влада 2016. године доноси Акциони план о спречавању насилног екстремизма који детаљно разрађује одредбе поменуте стратегије. Поменути документи тежиште стављају на спровођењу наведених програма и различитих пројеката. Рецимо, са савезним програмом Кохезија кроз учешће (обим финансирања: шест милиона евра годишње до 2015. године; дванаест милиона евра од 2016. године), Федерално министарство унутрашњих послова, у договору са комесаром Савезне Владе, подржава пројекте демократског учешћа у новим савезним државама против екстремизма, посебно у руралним или неразвијеним подручјима, гдје екстремистичке тенденције највише долазе до изражаја. Као циљна група, наводе се редовни, почасни и активни чланови националних удружења, као и људи из општинских структура и грађани, који су обучени да постану савјетници за демократију, гдје им се развијају демократски ставови, унапређују знања и указује на негативности сукоба са екстремистичком позадином. Пројекти се фокусирају на потенцијал који већ постоји на регионалном нивоу. Ту се мисли на организације аматерских спортова, добровољне ватрогасне бригаде, добровољне структуре њемачке Федералне агенције за техничку помоћ и друге организације цивилног друштва. Циљ је да се оне користе и развијају како би се ојачало демократско учешће на терену и супротставило ширење екстремистичких ставова и предрасуда. Дакле, фокус рада је повлачење екстремистичких, расистичких и антидемократских ставова и слогана, те понуда конкретне помоћи грађанском друштву у борби против екстремистичких ставова. Понуде се крећу од публикација и *online* досијеа, медијских пројеката и *web* видео-формата за младе, симпозијума о превентивном финансирању пројеката за пилот пројекте, до издавања и подршке за мултипликаторе у мрежама, професионалне обуке за професионалце и подршке пројектима научне праксе. Поред развоја сопствених услуга, акценат се ставља на промовисање признатих институција политичког образовања, посебно оних чији се рад фокусира на промовисање демократије и спречавање екстремизма (Die Bundesregierung, 2016: 15–16).

Поред наведеног програма важно је поменути и друге програме који се односе на спречавање радикализације:

Савезна канцеларија за заштиту устава (*BfV – Bundesamt für Verfassungsschutz*) креирала је програм *Hatif* (на арапском значи телефон) – Излазак из тероризма и исламског фанатизма. Идеја је била да се покрене телефонска линија за људе који су спремни да се одрекну цихада. Дакле, њихова брига је укључивала психолошку подршку дотичног појединца и његове породице, сарадњу са имамима, пружање помоћи у проналажењу новог дома, стручно оспособљавање и проналажење посла. Овај програм је окончан 2014. године, из разлога што је био веома мали број позива. Већина аналитичара сматра да је овај неуспјех последица чињенице да су програм директно водиле савезне службе безбједности (El Difraoui & Uhlmann, 2015: 172–173).

Даље, *Hayat* је један од првих програма дерадикализације у цивилном друштву, који је покренуо Центар за демократску културу (*Zentrum für demokratische Kultur – ZDK*) у Берлину, који је већ дао допринос у дерадикализацији крајње десничарских кругова. *Hayat* (на арапском и турском језику значи живот) јесте програм који укључује бивше полицајце и специјалисте из области борбе против радикалног исламизма, којим се врши савјетовање и праћење радикализоване омладине и њихове породице. Овој иницијативи се од 2012. године придружило Федерално министарство унутрашњих послова. У оквиру поменутог министарства, формирана је нова организациона јединица, тачније Федерална канцеларија за миграције и избјеглице која координира активности у борби против радикализације. У вези с тим, овим програмом се предузимају активности које су усмјерене према појединцима који су у фази радикализације или су већ радикализовани, али који нису напустили територију Њемачке или који су се вратили из различитих средина, страних ратишта, или су још увек у земљи цихада, али желе да се врате. Овај програм је веома значајан што тимови за дерадикализацију константно остварују сарадњу са породицом радикализованог лица, што се пружа подршка и по потреби психолошка помоћ маладим радикализованим особама, и што се врши њихово упућивање у нерадикализовану заједницу, а све то уз поштовање основних људских права и слобода (Hayat, 2020).

Исто тако, пројекат Шнитменген (*Schnittmengen*) Исламског центра и полицијског округа Гитерсло представља омладински програм који је означен као заједничка иницијатива Исламског центра у граду Гитерсло, полиције округа и регионалног огранка *Villigst* Академије против насиља. Овим пројектом је обухваћена углавном муслиманска омладина између 15 и 25 година старости, а његов циљ је подизање њихове свијести о насиљу, истицање да дијеле потребе и аспирације које дијели и остатак друштва, његовање толеранције и осјећаја припадности друштву међу учесницима, као и унапређење њихове перцепције од стране полиције и других државних органа путем позитивног интерактивног дјеловања. Састанци се одвијају једном недељно у групама (група се састоји од њих 15 до 20) ради учествовања у спортским активностима и једном мјесечно на практичној обуци о деескалирању насиља. Путем ових активности, они стичу знање и развијају социјалне и комуникационе вјештине које им могу помоћи приликом рјешавања

комплексних ситуација и супротстављању различитим облицима насиља (OSCE, 2014: 167–168).

Такође, важно је поменути и активности Њемачке мреже за превенцију насиља (VPN), чији рад надгледа Центар за информације и борбу против екстремизма (HKE – *Hessisches Informations und Kompetenzzentrum gegen Extremismus*). У оквиру поменуте мреже, посебно се проводе програми дерадикализације у затворима. Дакле, програми се односе на то да се двадесет радикализованих затвореника, подјеле у двије групе, гдје се подвргавају посебним надзором. Међу њима су и затвореници осуђени због припадности терористичким групама (Ал Каида и Исламска држава) или због покушаја терористичких напада у Њемачкој. Дакле, са њима се обављају разговори, пружа им се подршка у погледу напуштања екстремистичке идеологије. Даље, притвореници се охрабрују да се придруже муслиманској заједници и да се укључе у друштвене и спортске активности. Такође, породице затвореника, које су често суочене са потешкоћама, добијају посебну подршку (El Difraui & Uhlmann, 2015: 174–175).

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕРОРИЗМУ

Поред стратешког приступа и примјене програма у погледу борбе против тероризма, велики допринос има и законска регулатива која регулише ову област. Дакле, велики дио законских одредаба које регулишу ову материју садржан је у омнибус законима који су посебно фокусирани на борбу против тероризма, првенствено у Антитерористичком закону (*Counter Terrorism Act – TBG*) и Закону о допунама Антитерористичког закона (*Act Supplementing the Counter Terrorism Act – TBEG*), из тог разлога што Њемачка нема јединствен и цјеловит закон за борбу против тероризма. Антитерористички закон је ступио на снагу 1. јануара 2002. године као реакција на новонастале околности које су произашле из напада Ал Каиде на Сједињене Америчке Државе. Разлог његовог доношења је допуна бројних безбједносних закона, укључујући и закон који регулише сарадњу између федерације и савезних држава у питањима везаним за заштиту Устава, Закон о Војној контраобавештајној служби (*MADG*), Закон о Савезној канцеларији за заштиту Устава (*BverfSchG*), Закон о Федералној полицији (*BpolG*), Закон о Савезној криминалистичкој полицији (*BKAG*), Закон о Савезној обавештајној служби (*BNDG*), Закон о Савезној обавештајној служби (*BNDG*) и Закон о странцима (*AuslG*) који је 2005. године замијењен Законом о боравку (Лечић, 2014: 203).

Након протока одређеног времена које је потребно да законске промјене почну да дјелују, у пракси се показало да су органи безбједности добили неопходна законска овлашћења и да је дошло до значајне размјене података између државних субјеката власти. Осим тога, забиљежен је већи број случајева успјешног онемогућавања уласка терористичким групама у Њемачку, као и идентификације екстремистичког дјеловања у оквиру њених

граница. Унапређена је и безбједност идентитета приликом издавања виза, а авионски саобраћај је постао безбједнији јер су се почеле издавати дозволе за размијештање наоружаних полицајаца као ваздушних маршала на њемачким комерцијалним летовима. Поред тога, допуњени су и: Закон о пасошу (*PassG*), Закон о провјери безбједности (*SÜG*), Закон о цивилном ваздухопловству (*LuftVG*), Закон о личној карти (*PersAusvG*), Закон о приватним удружењима (*VereinsG*), Закон о Савезном централном криминалистичком регистру (*BZRG*), 10. Том Социјалној кодекса и Закон о енергетици (*ситуацијски снабдијевања*). Поменуте измјене су, поред свега осталог, омогућиле вршење садржајних безбједносних провјера подобности особља у објектима виталног значаја или објектима одбране. Даље, полицијским службеницима је омогућено да посједују ватрено оружје на комерцијалним летовима, а спријечено је мноштво активности страних екстремистичких организација у Њемачкој, понајвише омогућавањем претраживања њихових контаката и различитих садржаја на друштвеним мрежама и интернет страницама. Такође, у сврху праћења новчаних токова, рачуна организација и појединаца осумњичених за екстремистичке пријетње, укључујући и тероризам, Савезна канцеларија за заштиту устава (*Bundesamt fuer Verfassungsschutz – BfV*) добила је значајно овлашћење којим се контролишу незаконите радње из поменуте области (Лечић, 2014: 204).

Даље, Законик о кривичном постуку Савезне Републике Њемачке из 1950. године, са измјенама из 2016. године, даје одређене могућности у погледу борбе против тероризма. Пошто њемачки правни систем није предвидио изузетне услове за одређивање превентивног притвора, у оним ситуацијама када постоји опасност од извршења терористичких аката, у таквим ситуацијама постоји могућност позивања на одредбе поменутог закона (члан 129) (*Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz*, 1950).

Такође, поред овог закона, велики значај има и Кривични законик Савезне Републике Њемачке који предвиђа следећа кривична дјела: припремање тешког дјела насиља који угрожава државу (члан 89а); припремање тешких дјела насиља која угрожавају државу (члан 89б); финансирање тероризма (члан 89ц); смјернице и подстицање на извршење тешких дијела насиља која угрожавају државу (члан 91); стварање терористичког удружења (129а); криминална и терористичка удружења формирана ван њемачке територије (129б) (*Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz*, 1871). Обука за вршење терористичких активности и приступање терористичкој организацији у иностранству садржана је у члану 89а. Овдје се акценат ставља на одржавање контакта са терористичком организацијом, а не на одлазак у иностранство. Формална дефиниција кривичног дјела тероризма и са њим повезаних кривичних дјела у Законодавству Савезне Републике Њемачке дата је у поменутим члановима 129а и 129б, који обухватају и регрутовање, обуку, припремне радње и покушај (Бодрожич, 2016: 60).

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТ У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

У циљу борбе против тероризма, велики допринос дају и институције као што су поједине службе безбједности и органи правосуђа. Када говоримо о службама безбједности, највећи допринос у борби против тероризма имају:

- Савезна обавјештајна служба (*Bundesnachrichtendienst – BND*) која дјелује као систем раног упозорења за Владу о пријетњама по њемачке интересе, као што су међународни тероризам, организовани криминал, прање новца, пролиферација оружја за масовно уништење и илегални трансфер технологија, оружје и трговина дрогом, илегалне миграције и информационо ратовање. У оквиру ње дјелује Одјељење за међународни тероризам и организовани криминал (*Internationaler Terrorismus und Internationale Organisierte Kriminalität – TE*), које прикупља информације о асиметричним пријетњама међународног тероризма и свим другим противправним активностима које су у оквиру његових надлежности, као што су илегалне миграције, прање новца, трговина дрогом и слично (Deutscher, 2022);
- Војна контраобавјештајна служба (*MAD*) чији је Департман II *MAD* надлежан за контраекстремизам. Између осталог, његова надлежност се простире и на откривање појединих сегмената у оквиру оружаних снага Њемачке који из различитих разлога, а најчешће због идеолошке индоктринације или материјалне користи, потенцијално могу бити извршиоци, организатори или помагачи терористичких напада на јединице и инфраструктуру њемачке војске (*Innere Sicherheit für die Bundeswehr Der Militärische Abschirmdienst*, 2022);
- Савезна канцеларија за заштиту Устава (*Landesbehörden für Verfassungsschutz- BfV*) јесте њемачка тајна полиција која се налази у оквиру Министарства унутрашњих послова, која је надлежна за прикупљање обавјештајних података у земљи. Ово тијело има осам департмана, а за борбу против тероризма задужени су други (сузбијање десничарског и љевичарског тероризма и екстремизма), пети (сузбијање иностраног екстремизма) и шести (антитероризам, односно, сузбијање исламизма и исламистичког тероризма) (*Bundesamt für Verfassungsschutz*, 2022);
- Савезни криминалистички уред (*Bundeskriminalamt – BKA*) који координира рад савезних и покрајинских служби криминалистичке полиције и који је подређен Савезном министарству унутрашњих послова. Даље, у његову надлежност спада политички криминалитет, па самим тим и тероризам. У вези с тим, од укупно девет одјељења, треће (*Serious and Organised Crime – SO*) врши послове искорјењивања најтежих облика криминалитета, као што су организовани криминал и тероризам. У оквиру овог одјељења смјештена је Јединица за сузбијање тероризма састављена од одсјека за анализу и истраге,

прикупљање информација и истраживања (Bundeskriminalamt – ВКА, 2022);

- Заједнички Центар за борбу против тероризма (*Gemeinsame Terrorismusabwehrzentrum – GTAZ*) који је настао као реакција на појаву исламског тероризма у свијету и на терористичке пријетње које угрожавају националне интересе Њемачке. Његов приоритетни циљ је да обезбједи квалитетну размјену информација међу свим безбједносним службама Њемачке, као и да изврши исцрпну анализу циљаних пријетњи, укључујући и тероризам, које треба да доведу до споразума о примјени оперативних мјера. Дакле, тежиште је стављено на координацију, кооперацију и комуникацију (Bundeskriminalamt – ВКА, 2022).

Поред служби безбједности, правосудни органи се у оквиру својих надлежности баве супротстављањем и борбом против тероризма. Тако, главни савезни тужилац Савезног суда је највиши орган за спровођење закона Савезне Републике Немачке у области државне заштите. Дакле, он обавља дужност јавног тужиоца у озбиљним кривичним предметима државне заштите који посебно утичу на унутрашњу или спољну безбједност Савезне Републике Немачке (*Der Generalbundesanwalt beim Bundesgerichtshof*, 2022). Савезна Република Немачка је држава која можда има најквалитетнији систем у погледу борбе против тероризма. Дакле, ту се, прије свега, мисли на развијене институције и њихове капацитете, као и на развијену законску регулативу чије одредбе, као што смо видјели, имају снажан како превентивни тако и репресивни карактер.

ЗАКЉУЧАК

Због велике заступљености исламских радикалистичких група и покрета на тлу Њемачке, ова држава је развила значајне ресурсе у погледу супротстављања тероризму. Поменути капацитети се огледају у стратешким документима, различитим програмима и пројектима за спречавање радикализације, законској регулативи која се односи на поменуту област, као и различитим институцијама које се у оквиру својих надлежности боре против тероризма.

Када говоримо о стратешким документима, овдје је важно поменути Стратегију Савезне Владе за превенцију екстремизма и развоја демократије, која је донесена 2016. године, чији је примарни циљ да се уз квалитетну сарадњу савезне и локалне власти добију резултати у погледу спречавања екстремизма и јачања демократије, гдје се поред одраслих, посебан акценат ставља на млађу популацију. Овдје је важно поменути да се њени циљеви остварује кроз Акциони план о спречавању насилног екстремизма којим се детаљно разрађују одредбе поменуте стратегије. Наведени документи тежи-

ште стављају на спровођењу одређених програма и различитих пројеката који се односе на процес дерадикализације. Дакле, они се фокусирају на пружање помоћи грађанима у борби против екстремистичких ставова и спречавања радикалистичког дјеловања у друштву. Такође, у њихово спровођење укључени су различити субјекти друштва (образовне институције, полиција, затворске установе и слично), јер њихова примјена изискује један мултидисциплинарни приступ.

Поред стратешких докумената, велики значај има и законска регулатива која у великој мјери доприноси супротстављању тероризму. Њемачка нема јединствен и цјеловит закон за борбу против тероризма. Оно што је овдје специфично огледа се у чињеници да је велики дио законских одредаба које се односе на ову материју садржан у омнибус законима, првенствено у Антитерористичком закону (*Counter Terrorism Act – TBG*) и Закону о допунама Антитерористичког закона (*Act Supplementing the Counter Terrorism Act – TBEG*). Овај закон је донесен у циљу допуне бројних безбједносних, а и закона из других области како би се унаприједила борба против тероризма (нпр. Закон о Војној контраобавештајној служби (*MADG*), Закон о пасошу (*PassG* и други). Овдје је важно поменути и допринос Законика о кривичном поступку Савезне Републике Њемачке који је значајан по томе што су се његовим одредбама предвидјели посебни услови за одређивање превентивног притвора, када постоји опасност од извођења терористичког акта. Такође, важно је поменути и Кривични законик Савезне Републике Њемачке којим су инкриминисане све врсте терористичког дјеловања.

Даље, Савезна Република Њемачка има и квалитетне институције које у оквиру својих послова и задатака могу дати огроман допринос у погледу борбе против тероризма. Ријеч је о значајним капацитетима који остварују огроман допринос како у превентивном тако и у репресивном дјеловању. Поред широке лепезе безбједносних служби (Савезна обавештајна служба (*Bundesnachrichtendienst – BND*), Савезни криминалистички уред (*Bundeskriminalamt – BKA*) и слично) велики допринос у борби против тероризма има главни савезни тужилац Савезног суда који обавља дужност јавног тужиоца у озбиљним кривичним предметима који се односе на унутрашњу и спољашњу безбједност државе.

Уколико сагледамо све наведено, можемо рећи да Савезна Република Њемачка располаже квалитетним ресурсима и огромним капацитетима у погледу борбе против свих облика терористичког дјеловања. И поред тога, на тлу Њемачке су се десили поједини терористички акти, што нам још једном потврђује чињеницу да је тероризам негативна друштвена појава коју је веома тешко контролисати.

ЛИТЕРАТУРА

- Антолиш, К. (2009). Национална стратегија за превенцију и сузбијање тероризма. *Полиција и сигурност*, 1, 150–152.
- Бодрожић, И. (2016). Кривичноправно реаговање на тероризам. Необјављена докторска дисертација, Београд: Правни факултет.
- Bundesamt für Verfassungsschutz (2022, April 26). *Verfassungsschutz-Übersicht*. <https://www.verfassungsschutz.de/de/service/landesbehoerden>.
- Bundeskriminalamt – БКА (2022, April 26). *Politisch motivierte Kriminalität*. https://www.bka.de/DE/UnsereAufgaben/Deliktsbereiche/PMK/pmk_node.html.
- Bundeskriminalamt – БКА (2022, April 26). *Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum (GTAZ)*. https://www.bka.de/DE/UnsereAufgaben/Kooperationen/GTAZ/gtaz_node.html.
- Selefizam nije vjerski modni hir, nego je to radikalizacija kakva se povremeno pojavljuje i u drugim religijama* (2011). Depo portal. Преузето 21. 4. 2022. <http://depo.ba/clanak/46669/selefizam-nije-vjerski-modni-hir-nego-je-to-radikalizacija-kakva-se-povremeno-pojavljuje-i-u-drugim-religijama>.
- Der Generalbundesanwalt beim Bundesgerichtshof (2022, April 26). *Schwerpunkte der Terrorismusabteilung*. <https://www.generalbundesanwalt.de/DE/UnsereAufgaben/Terrorismus/schwerpunkte-node.html>
- Deutscher Bundesnachrichtendienst (BND): Unterwegs in geheimer Mission* (2022). Datenschutz.org. Преузето 21. 4. 2022. <https://www.datenschutz.org/bnd/>.
- Die Bundesregierung, (2016). *Strategie der Bundesregierung zur Extremismusprävention und Demokratieförderung*, Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Referat Öffentlichkeitsarbeit. Преузето 12. 4. 2022. <https://www.bmfsfj.de/blob/109002/5278d578ff8c59a19d4bef9fe4c034d8/strategie-der-bundesregierung-zur-extremismuspraevention-und-demokratiefoerderung-data.pdf>.
- Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz, (1871, Mai 15). *Strafgesetzbuch (StGB)*. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>.
- Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz, (1950, September 12). *Strafprozeßordnung (StPO)*. <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/StPO.pdf>.
- El Difraoui, A, Uhlmann, M. (2015). Pré évention de la radicalisation et déradicalisation: Les modèles Allemand, Britannique et Danois. *Politique étrangère*, 4, 171–182.
- Галијашевић, Џ. (2012). Тероризам у Аустрији. Београд: Агенција „Филип Вишњић“.
- Hayat-Deutschland* (2020). Hayat-Deutschland Ausstieg aus dem Islamismus. Преузето 21. 4. 2022. <https://www.hayat-deutschland.de/>.

- Innere Sicherheit für die Bundeswehr Der Militärische Abschirmdienst (2022, April 26). *Die Organisation der Bundeswehr*. Преузето 26. 4. 2022. <https://www.bundeswehr.de/de/organisation>.
- Kydd, A, Walter, B. (2006). The Strategies of Terrorism. *Quarterly Journal: International Security*, 31 (1), 49–80.
- Лечић, Б. (2014). Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма. Необјављена докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет.
- Martin, G. (2006). *Understanding Terrorism, Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- OSCE, (2014). Спречавање тероризма и сузбијање насилног екстремизма и радикализације која води ка тероризму: приступ кроз рад полиције у заједници. Беч: Организација за европску сигурност и сарадњу.
- Özbey, E., T. (2018). Turkey's Fight Against youth Radicalization: Small Steps on a Long Path. *Euromesco-Policy brief*, 78, 1–13.
- Pietrasanta, S. (2015). *La déradicalisation, outil delutte contre le terrorisme*. Paris: Assemblée nationale.
- Picco, G. (2004). Tactical and Strategic Terrorism. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1–2 (9), 71–78.
- Поповић, П. (2019). Капацитети Босне и Херцеговине у погледу кривичног гоњења терориста са посебним освртом на улогу полицијских агенција, Годишњак факултета безбедности, 1, 319–338.
- Поповић, П. (2020). Стратешки, правни и институционални приступ Србије у борби против тероризма. *Журнал за безб(ј)едност и криминалистику*, 2(2), 51–60.
- Поповић, П. (2020а). Стратешки и правни аспекти контроле тероризма са посебним освртом на Босну и Херцеговину. Необјављена докторска дисертација. Крагујевац: Правни факултет.
- Шкрбић, Ж. (2011). Утицај исламског фундаментализма на тероризам у Босни и Херцеговини. Бања Лука: Комесграфика.
- Трифуновић, Д. (2007). Нови облици тероризма у Босни и Херцеговини. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.

Рад примљен: 16. 6. 2022.

Рад прихваћен: 7. 7. 2022.

ДИСПЕРЗИЈА ХЕМИЈСКИХ СРЕДСТАВА У ПОЛИЦИЈСКОЈ ПРАКСИ СУЗБИЈАЊА ГРАЂАНСКИХ НЕРЕДА

Оригинални научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2201033S

УДК 351.814.1:351.74/.76

Дане Субошић¹
Стево Јаћимовски
Горан Јованов
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Апстракт: Циљ истраживања је одређивање просторне и временске концентрације хемијских средстава (*конкретно – ортохлорбензилиденмалонинитрил – corson & stought (CS)*) у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда, у зависности од метеоролошких услова и доба дана. Истраживање је реализовано коришћењем Гаусове методе дисперзије аерополутаната. Резултатима истраживања, дошло се до закључака о даљинама (у метрима) и трајању (у секундама) употребе хемијских средстава у повољним, средњим и неповољним метеоролошким условима, као и условима одређеним добом дана, како у урбаној тако и у руралној средини. На основу тих закључака дошло се до препорука за руковођење и тактику ангажовања полицијских јединица у ситуацијама у којима долази до употребе хемијских средстава. Осим тога, идентификоване су и препоруке за будућа истраживања у овој области.

Кључне ријечи: хемијска средства, услови, простор, време, концентрација, онеспособљавање

УВОД

Поред законитости, употреба хемијских средстава² у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда³ захтева и ефикасност, схваћену као однос

1 Аутор за кореспонденцију: др Дане Субошић је редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду. Имејл: subosicdane@yahoo.com.

2 Хемијска средства представљају средства чијим се отровним деловањем изазива прекид активности лица против којих се користе, без њиховог пристанка на то. Наведени ефекат постиже се одговарајућим концентрацијама хемијске материје, којима се изазива надражај слузнице очију, носа и душника, остатка респираторног система, дигестивног тракта и коже, чиме привремено онеспособљавају захваћену особу. Први знаци тровања су пецкања и бол у очима, сузење, кашаљ итд. При већим концентрацијама долази до привременог заслепљивања, појачаног лучења пљувачке, отежаног дисања, бола у грудима и на кожи. При још већим концентрацијама долази до мучке, повраћања, грчева итд. Незаштитено људство које је изложено дејству ових отрова готово тренутно постаје онеспособљено, а такво стање траје нешто дуже од изложености његовом деловању, што износи од 10 до 20 минута (Субошић, 2005: 50-51).

3 Стање грађанских нереда, као и стање унутрашњих *немира, нереда и заштитности*, посебно

ефективности (максимизација ефеката) и економичности (што мањом количином употребљених средстава). Да би то било могуће, потребно је уважити све факторе употребе хемијских средстава. У те факторе спадају: противник (у овом моделу, претпостављене просечне висине лица - очију, носа и уста од 1,7 m), сопствене снаге (разматране кроз средства принуде која се користе, у разматраном случају то је хемијска материја *оршохлорбензилиденмалонитрил*, познатија као *corson & stought (CS)*)⁴ емитована из једне активираних ручне бомбе М1, произвођача *Trayal korporacija*, <https://trayal.rs/eksplozivni-pirotehnicka-sredstva/pirotehnicka-neubojna-sredstva/iritirajuca-sredstva/> (18. 11. 2021), која формира контаминат у виду облака по окончању емисије хемијске материје (видите техничке карактеристике бомбе М1 у табели 2), простор (отворени, у урбаној и руралној средини)⁵ и временски услови (метеоролошке прилике и доба дана, што је одређено табелом у оквиру првог поднаслова рада).

С тим у вези, постоје скромна упутства везана за употребу хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда. Највише правила односи се на коришћење ветра ради преноса хемијске материје до противника, у сврху његове контаминације и онеспособљавања за предузимање противправних активности. На пример, ветар утиче на примену хемијских средстава смером и брзином. Смер ветра може бити фронтални, леђни, бочни и коси. У односу на смер ветра, одређује се место са кога ће се емитовати хемијска материја (на пример, ако ветар дува у смеру од полиције ка противнику, линија развоја хемијске материје налази се испред кордона полиције⁶). Поред тога, према тим (скромним) правилима, брзина ветра утиче на димензије димног таласа. Дужина димног таласа израчунава се формулом:

$$D (m) = v (m/s) \times 60 s \quad (1)$$

где је:

- $D (m)$ – дужина димног таласа у метрима,
- $v (m/s)$ – брзина ветра у метрима по секунди.

карактеришу акти насиља неуобичајених размера које обично прати осећај некажњивости учесника који тим насиљем или на други начин једновремено чине већи броја прекршаја и/или кривичних дела (Стевановић, 2019: 35).

4 Да хемијска материја ознаке CS заузима значајно место у наоружању и опреми противтерористичких јединица сведочи податак да их је 1995. године 78% таквих јединица америчке полиције имало у својој материјалној формацији (Kraska & Gaines, 1998: 23).

5 Релефни облици утичу на простирање димног таласа земљишним неравнинама, шумама и објектима. Земљишне неравнине, димни талас прати у смеру ветра праћењем конфигурације. Шуме утичу на кретање димног таласа његовим задржавањем, одржавањем концентрације хемијске материје, чиме контаминација траје веома дуго. У насељима, димни талас се креће онако како га каналишу грађевински објекти, попут зграда и улица, чему треба додати знатан утицај паркова, подземних пролаза итд. (Лазаревић, 2001: 32–34).

6 Под кордоном се подразумева интервентни stroj полиције.

Према наведеној формули, ако је брзина ветра 5 m/s, дужина димног таласа је 300 метара. При томе, сматра се да није сврсисходно емитовање хемијске материје при брзинама ветра које су једнаке или веће од 10 m/s (Лазаревић, 2001: 28-29).⁷ С тим у вези, постављају се питања: 1) које концентрације контамината се остварују на појединим даљинама, посебно на којим даљинама се стварају онеспособљавајуће концентрације и до којих даљина трају (од – до у m) и 2) за које време се стварају и колико трају онеспособљавајуће концентрације контамината (од – до у s)?⁸ Овај рад је посвећен одређивању просторне и временске концентрације хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нередa, у зависности од метеоролошких услова и доба дана. Сазнања до којих се дошло, значајна су за руковођење и тактику ангажовања полиције (безбедносних снага уопште) поводом и током њеног ангажовања на наведеним задацима.

ХЕМИЈСКА МАТЕРИЈА ОРТОХЛОРБЕНЗИЛИДЕНМАЛОНОНИТРИЛ (CORSON & STOUGHT – CS)

Развој надражљиваца текао је у правцу њиховог међусобног обједињавања. Тако су настала комбинована средства којима су истовремено постигана дејства сузаваца и кијаваца.⁹ Типичан представник таквих средстава је CS. Синтетизован је 1928. године, а енглеска полиција га је прва употребила у сузбијању демонстрација у Северној Ирској, док га британска војска примењује од 1958. године (Група аутора, 1980: 211, 221; Боконић, 1985: 88). Иако наведене хемијске материје чине суштину надражљиваца, њихова употреба није могућа без средстава примене и средстава за лансирање. Како наводи Иван Лазаревић: „Хемијска средства за привремено онеспособљавање својим обимом обухвата: (1) хемијске материје за привремено онеспособљавање, (2) средства примене и (3) средства за лансирање“ (Лазаревић, 2001: 3). Масовна примена овога средства последица је његове постојаности у условима влажности и других метеоролошких непогодности. Употребом хемијске материје CS у одговарајућој концентрацији могу се предвидети четири врсте ефеката и то:

7 Ширина димног таласа одређује се у зависности од његове дужине (која зависи од брзине ветра) и може се са задовољавајућом тачношћу одредити применом правила 1/5, које гласи: „Ширина димног таласа је 1/5 дужине при тренутној брзини ветра у правцу дувања“ (Лазаревић, 2001: 29).

8 Ширине и висине контамината у зависности од услова његовог емитовања неће се проблематизовати овим радом.

9 Једно од најстаријих несмртоносних оружја је надражљивац сузавачког дејства хлорацетофенон који је откривен 1871. или 1874. године, а користи се и у савременој безбедносној пракси (Војводић, 1981: 276). Употреба наведеног сузавца познатијег као CN, први пут је евидентирана 1912. године у Паризу, приликом сузбијања грађанских нередa. Због успеха који је том приликом настао, пре свега због изненађења, почео се примењивати и у војсци (Лазаревић, 1997: 51).

- *праг иритације*: представља минималну концентрацију (количину у јединици запремине) хемијске материје у ваздуху, која условљава појаву знакова контаминације,
- *граница толеранције*: представља највећу концентрацију хемијске материје која се може толерисати код контаминираниог са израженим знацима контаминације,
- *неподношљива концентрација*: представља концентрацију хемијске материје која проузрокује ефикасно *онеспособљавање* у кратком временском интервалу (најчешће до минут),
- *смртна концентрација*: представља концентрацију хемијске материје која у року од минута проузрокује смртне последице код контаминираниог (Лазаревић, 2001: 8).

Дефинисане концентрације хемијске материје приказане су наредном табелом.

Табела 1: Ефекти употребе хемијске материје у одговарајућој концентрацији (Лазаревић, 2001: 8)

Хемијска материја	Праг иритације (mg/m ³)	Граница толеранције (mg/m ³)	Неподношљива концентрација (mg/m ³)	Смртна концентрација (mg/m ³)
CS	0,05–0,1	1–5	10–20	40000–75000

ХЕМИЈСКЕ РУЧНЕ БОМБЕ

Хемијске ручне бомбе су најчешће ваљкастог или лоптастог облика. Према начину дејства, хемијске бомбе могу бити експлозивног или термогенераторског типа (у овом случају разматрају се овакве бомбе). Термогенераторске бомбе најчешће се израђују од чврсте пластике или метала, а осим упаљача садрже и пиротехничку смешу са хемијском материјом. Поред тога, хемијска материја истоимених бомби може се комбиновати са експлозивним материјама „шок” бомби, чиме се добијају комбиноване бомбе за привремено онеспособљавање. Због сопственог упаљача, хемијске ручне бомбе могуће је користити на више начина, с тим да се у овом случају разматра њихово активирање бацањем из руке.

Табела 3: Временски услови употребе хемијских средстава

ЕЛЕМЕНТИ	ПОВОЉНИ	СРЕДЊИ	НЕПОВОЉНИ
БРЗИНА ВЕТРА (m/s)	2–5	6–8	Мање од 2 и више од 8
КАРАКТЕР ВЕТРА	Сталан по правцу и брзини у правцу противника		Нестабилан, рафални или у правцу ка полицији, односно онда када нема ветра
ВЕРТИКАЛНА СТАБИЛНОСТ ВАЗДУХА	Инверзија	Изотермија	Конвексија
ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА И ОБЛАЧНОСТ	Хладно, облачно (ниски облаци)	Висока облачност	Сунчано, вруће, јако суво време
ДОБА ДАНА	Рани јутарњи, касни вечерњи сати	Касни јутарњи и рани поподневни сати	Око поднева
ВЛАЖНОСТ	Висока	Средња	Ниска (суво)
ПРИТИСАК	Висок	Нормалан	Низак
ПАДАВИНЕ	Без падавина	Непосредно после	Падавине у току

МЕТОДОЛОГИЈА

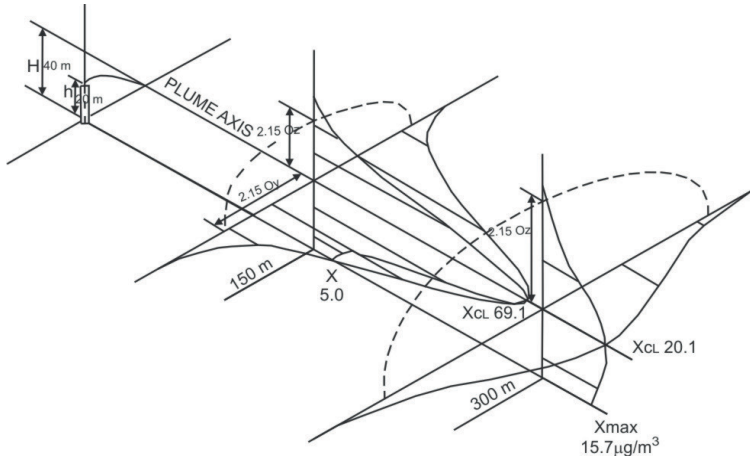
Прорачун концентрације аерополутаната (загађивача, примеса) израчунава се коришћењем математичких модела. Највише су у употреби детерминистички модели који се деле на Лагранжове, Ојлерове и Гаусове. У овом раду ће се користити Гаусов модел, јер је најједноставнији. Иако је релативно једноставан, он даје приближно добре резултате блиске експериментално мереним вредностима концентрација. Ради тога, Гаусов модел се често имплементира у софтверске пакете који су данас у употреби, а користе се за предвиђања ширења аерополутаната. Гаусов модел је полуемпиријски, јер у себи садржи параметре који се емпиријски одређују. Основна једначина Гаусовог модела је:

$$C_y(x, z) = \frac{Q}{2\pi\sigma_x(x)\sigma_z(x)} \exp\left(-\frac{(x-ut)^2}{2\sigma_x^2(x)}\right) \left\{ \exp\left[-\frac{(z-H)^2}{2\sigma_z^2(x)}\right] + \exp\left[-\frac{(z+H)^2}{2\sigma_z^2(x)}\right] \right\} \quad (2)$$

$$u_z = u_{10} \left(\frac{z}{10}\right)^p \quad (3)$$

Овде је $C_y(x, z)$ концентрација примеса дуж x - z равни, u_z брзина ветра на висини z , t време које прође од емитовања примеса из извора до тренутка

када се мери концентрација, u_{10} брзина на 10 m висине која се стандардно мери, p – параметар који зависи од стабилности атмосфере; $S_z(x)$ и $S_x(x)$ су коефицијенти дисперзије примеса по z - x оси, H је висина на којој се налази извор, Q је интензитет зрачења извора $Q[g/s]$ (Jaćimovski et al, 2017). Графички приказ расподеле полутаната према Гаусовом моделу дата је наредном сликом.

Слика 1: Пример расподеле полутаната према Гаусовом моделу

Вредности експонента p према класама стабилности атмосфере и према условима терена (урбани или рурални) дати су у табели 4.

Табела 4: Вредности експонента p према класама стабилности атмосфере

Класа стабилности	Рурална средина	Урбана средина
A	0,07	0,15
B	0,07	0,15
C	1	0,2
D	0,15	0,25
E	0,35	0,3
F	0,55	0,3

Коефицијенти дисперзије примеса се према методологији Брукхејвн (*Brookhaven*) лабораторије (Hanna, Briggs, Hosker, 1982) одређују на следећи начин:

$$\sigma_x = \alpha x^\beta; \quad \sigma_z = \gamma x^\delta \quad (4)$$

Коефицијенти α , β , γ и δ зависе од стабилности атмосфере и одређују се из следеће табеле.

Табела 5: Табела стабилности атмосфере

		α	β	γ	δ
ВРЛО НЕСТАБИЛНА	A	0,527	0,865	0,28	0,90
НЕСТАБИЛНА	B	0,371	0,866	0,23	0,85
СЛАБО НЕСТАБИЛНА	C	0,209	0,897	0,22	0,80
		α	β	γ	δ
НЕУТРАЛНА	D	0,128	0,905	0,20	0,76
СТАБИЛНА	E	0,098	0,902	0,15	0,73
ВРЛО СТАБИЛНА	F	0,065	0,902	0,12	0,67

Према условима из табеле 3 и табеле 5 под повољним условима подразумевамо класу стабилности атмосфере В, под средњим условима подразумевамо класу стабилности D, а под неповољним условима класу стабилности С.

Табела 6: Усвојене вредности параметара за одређивање концентрације сузавца према једначини (2)

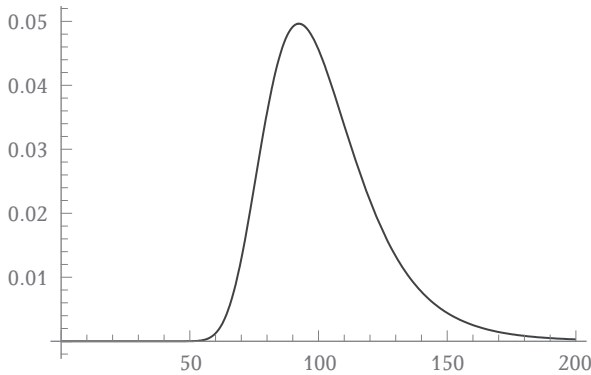
МЕТЕО УСЛОВИ	ПРОСТОР	Брзине [m/s]		КЛАСЕ	Q[g/s]	z[m]	t[s]	H[m]
Повољни	Урбани	$u_z=6,02$	$u_z=1,64$	B	55	1,8	60	0
	Рурални	$u_{10}=2,2$	$u_z=1,95$					
Средњи	Урбани	$u_{10}=6,5$	$u_z=4,61$	D	55	1,8	20	0
	Рурални	$u_{10}=6,5$	$u_z=6,02$					
Неповољни	Урбани	$u_{10}=1,8$	$u_z=1,28$	C	55	1,8	60	0
	Рурални	$u_{10}=1,8$	$u_z=1,52$					

Код рачунања концентрације примеса (сузавца) полазимо од следећих премиса. Усвајамо да се извор на површину земље тј. да је $H = 0$ m. За интензитет извора усвајамо да износи 55 [g/s], а за висину на којој меримо концентрацију сузавца узимамо да износи $z = 170$ cm (претпостављена просечна висина лица човека). Према условима атмосфере у којима се догађај реализује, одређујемо одговарајућу брзину ветра на стандардној висини од $z = 10$ m и израчунавамо брзину ветра на висини $z = 170$ cm. Такође, разматра се и да ли се догађај који анализирамо одвија у урбаним или руралним условима. Услови атмосфере одређују и коефицијенте дисперзије према Брукхејвн (*Brookhaven*) методологији. За овако усвојене параметре остаје само да се одреди и време за које се догађај одвија. Стандардно време за које се догађај посматра износи $t = 60$ s. Ово важи за повољне и неповољне временске услове. За средње временске услове, због велике брзине ветра време анализирања догађаја се узима да износи $t = 20$ s.

РЕЗУЛТАТИ

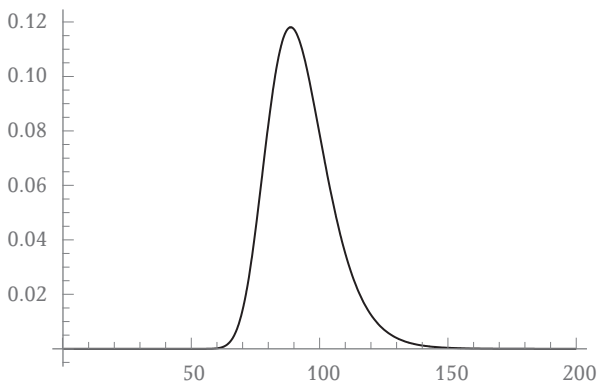
Концентрација сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ за повољне и неповољне услове у урбаној средини

Према вредностима параметара из табеле 6, имамо графике у којима је хоризонтална оса растојање x од извора у метрима, а вертикална оса је концентрација сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$. Сматрамо да се догађај одвија у урбаној средини при повољним временским условима. Време ширења сузавца је $t = 60 \text{ s}$, а брзина $u = 1,64 \text{ m/s}$. Имајући то у виду, наводе се следећи график на слици 2.

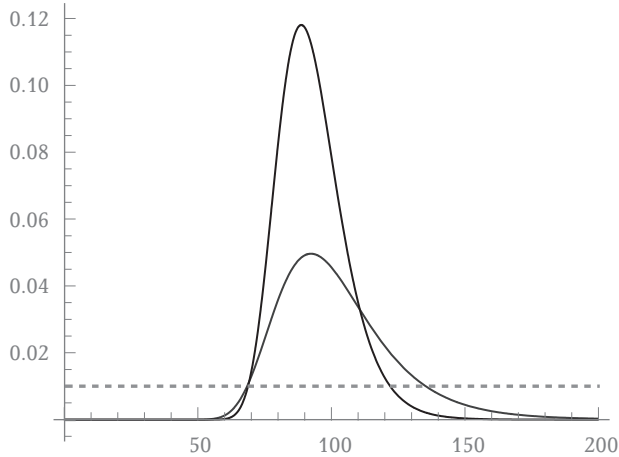
Слика 2: Концентрација сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне услове у урбаној средини

За урбану средину и неповољне временске услове сматрамо да је брзина ветра $u = 1,28 \text{ m/s}$ и време за које се сузавец шири износи $t = 60 \text{ s}$. График је дат на слици 3.

Слика 3: Концентрација сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за неповољне услове у урбаној средини

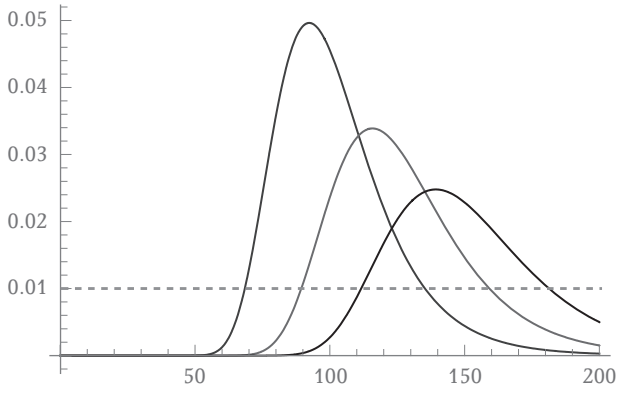
Поређећи у урбаној средини концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне и неповољне услове у урбаној средини добија се следећи график (слика 4).

Слика 4: Поређење концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне и неповољне услове у урбаној средини

Црна боја – повољни услови, плава боја – неповољни услови. Испрекидана линија је граница неподношљиве концентрације (онеспособљавања услед контаминације). Област у којој је концентрација изнад границе онеспособљавања је $x_1 \in (68,45m - 135,28m)$ за повољне временске услове (што је распон од 66,83 m), а за неповољне временске услове ова област је $x_2 \in (56,48m - 106,73m)$, што је распон од 50,25 m. На слици 4 се види да је концентрација за неповољне временске услове израженија (има већи пик) и да је изнад границе онеспособљавања на мањем простору. Надаље, графички приказ ширења за различита времена је следећи.

За урбану средину и повољне услове у њој, дат је следећи графикон (слика 5), којим се пореде концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60$ s, $t_2=75$ s, $t_3=90$ s). Брзина ветра у сва три случаја износи $u = 1,64$ m/s.

Слика 5: Поређење концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60\text{ s}$, $t_2=75\text{ s}$, $t_3=90\text{ s}$) у урбаној средини за повољне услове

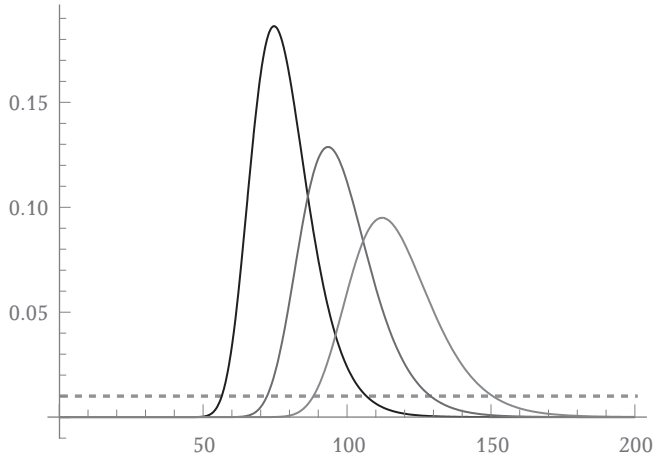
Плава боја $t_1=60\text{ s}$, црвена $t_2=75\text{ s}$, црна $t_3=90\text{ s}$. Испрекидана линија је граница неподношљиве концентрације (у даљем тексту: онеспособљавања). Области у којима је концентрација већа од границе онеспособљавања су ре-спективно:

$x_1 \in (68,45\text{m} - 135,28\text{m})$, односно, распон од 66,83 m, $x_2 \in (89,41\text{m} - 159,14\text{m})$, односно распон од 69,73 m и $x_3 \in (111,65\text{m} - 181,32\text{m})$, односно распон од 69,67 m. Имајући у виду брзину ветра (1,64 m/s), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у наведеним условима приказане су наредном табелом.

Табела 7: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у урбаној средини за повољне услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Урбана	Повољни услови 60 s	41,74	82,49	40,75
	Повољни услови 75 s	54,52	97,04	42,52
	Повољни услови 90 s	68,08	110,56	42,48

За урбану средину и неповољне услове у њој, дат је следећи графикон, којим се пореде концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60\text{ s}$, $t_2=75\text{ s}$, $t_3=90\text{ s}$). Брзина ветра у сва три случаја износи $u = 1,28\text{ m/s}$.

Слика 6: Поређење концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60\text{ s}$, $t_2=75\text{ s}$, $t_3=90\text{ s}$) у урбаној средини за неповољне услове

Црна боја $t_1=60\text{ s}$, црвена $t_2=75\text{ s}$, браон $t_3=90\text{ s}$. Испрекидана линија је граница онеспособљавања.

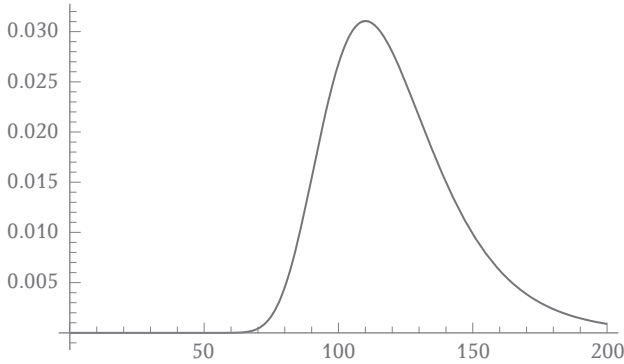
Области у којима је концентрација већа од границе онеспособљавања су респективно $x_1 \in (56,48\text{m} - 106,73\text{m})$, односно, распон од $50,25\text{m}$ $x_2 \in (72,20\text{m} - 129,00\text{m})$, односно распон од $56,80\text{ m}$ и $x_3 \in (88,31\text{m} - 150,63\text{m})$, што је распон од $62,32\text{ m}$. Примећује се да су концентрације израженије и да делују у области мањих димензија него у случају повољних временских услова. Имајући у виду брзину ветра ($1,28\text{ m/s}$), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у наведеним условима приказане су наредном табелом.

Табела 8: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у урбаној средини за неповољне услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Урбана	Неповољни услови 60 s	44,13	83,38	39,26
	Неповољни услови 75 s	56,41	100,78	44,38
	Неповољни услови 90 s	68,99	117,68	48,69

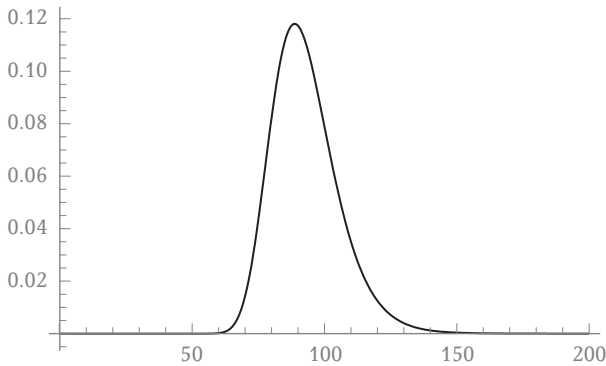
Концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ за повољне и неповољне услове у руралној средини

За руралну средину, концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне услове приказана је наредним графиком. Време ширења сузавца је $t=60$ s а брзина ветра је $u = 1,95$ m/s.

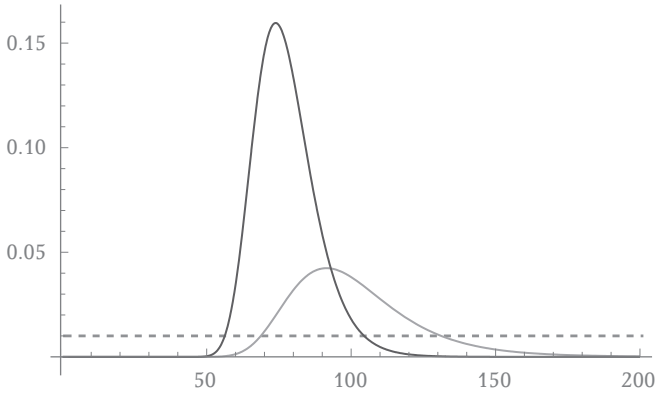
Слика 7: Концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне услове у руралној средини

За руралну средину, концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за неповољне услове приказана је наредним графиком. Време ширења сузавца је $t=60$ s а брзина ветра је $u = 1,52$ m/s.

Слика 8: Концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за неповољне услове у руралној средини

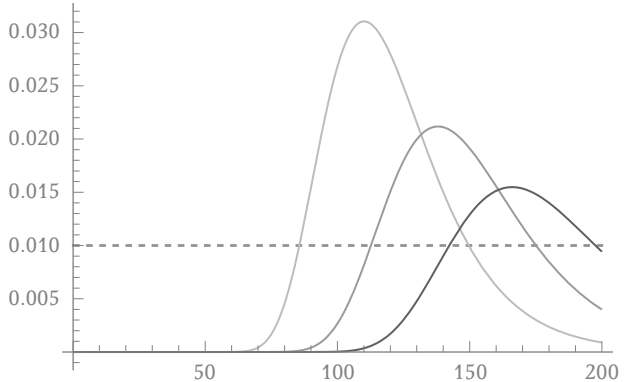
Поређећи концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне и неповољне услове у руралној средини добија се следећи график.

Слика 9: Поређење концентрација сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима за повољне и неповољне услове у руралној средини

Зелена боја је за повољне услове, а оранџ боја је за неповољне услове. Испрекидана линија је граница онеспособљавања. Област у којој је концентрација изнад границе онеспособљавања је $x_1 \in (56,24m - 104,51m)$ за неповољне временске услове (распон од 48,27 m), а за повољне временске услове ова област је $x_2 \in (68,72m - 131,19m)$, што је распон од 62,32 m.

За руралну средину и повољне услове у њој, дат је следећи графикон (слика 10), којим се пореде концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60 s, t_2=75 s, t_3=90 s$). Брзина ветра је $u = 1,95 m/s$.

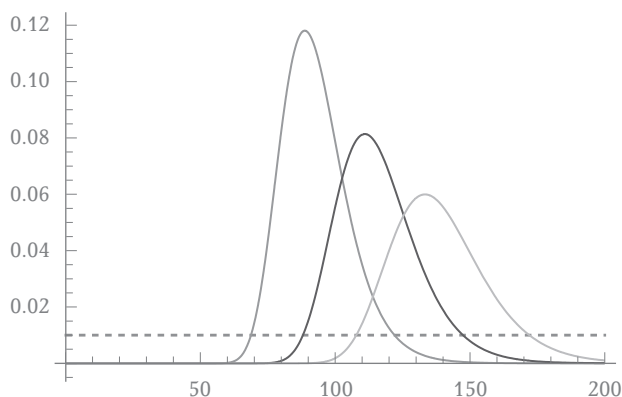
Слика 10: Поређење концентрације сузавца у $C[g/m^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60 s, t_2=75 s, t_3=90 s$) у руралној средини за повољне услове

Зелена боја $t_1=60$ s, браон $t_2=75$ s, црвена $t_3=90$ s. Испрекидана линија је граница онеспособљавања. Области у којима је концентрација већа од границе онеспособљавања су респективно $x_1 \in (68,72\text{m} - 131,19\text{m})$, што је распон од 62,47 m $x_2 \in (112,68\text{m} - 171,1\text{m})$, односно распон од 58.42 m и $x_3 \in (142,30\text{m} - 197,55\text{m})$, што је распон од 55,25 m. Имајући у виду брзину ветра (1,95 m/s), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у наведеним условима приказане су наредном табелом.

Табела 9: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у руралној средини за повољне услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Рурална	Повољни услови 60 s	35,24	67,28	32,04
	Повољни услови 75 s	57,78	87,74	29,96
	Повољни услови 90 s	72,97	101,31	28,33

За руралну средину и неповољне услове у њој, дат је следећи графикон (слика 11), којим се пореде концентрације сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60$ s, $t_2=75$ s, $t_3=90$ s). Брзина ветра је $u = 1,52$ m/s.

Слика 11: Поређење концентрације сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ у зависности од растојања од извора контаминације у метрима и различитих времена трајања контаминације ($t_1=60$ s, $t_2=75$ s, $t_3=90$ s) у руралној средини за неповољне услове

Наранџаста боја $t_1=60$ s, љубичаста $t_2=75$ s, бледо зелена $t_3=90$ s. Испрекидана линија је граница онеспособљавања. Области у којима је концентрација

већа од границе онеспособљавања су респективно $x_1 \in (68,77\text{m} - 121,98\text{m})$, што је распон од 48,27 m, $x_2 \in (88,04\text{m} - 147,40\text{m})$, односно распон од 59,36 m и $x_3 \in (107,83\text{m} - 172,05\text{m})$, што је распон од 64,22 m. Имајући у виду брзину ветра (1,52 m/s), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у наведеним условима приказане су наредном табелом.

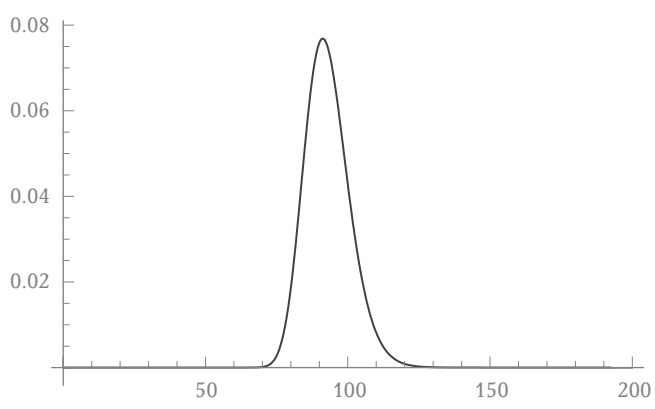
Табела 10: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у руралној средини за нејоволне услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Рурална	Неповољни услови 60 s	37,00	68,76	31,76
	Неповољни услови 75 s	57,92	96,97	39,05
	Неповољни услови 90 s	70,94	113,19	42,25

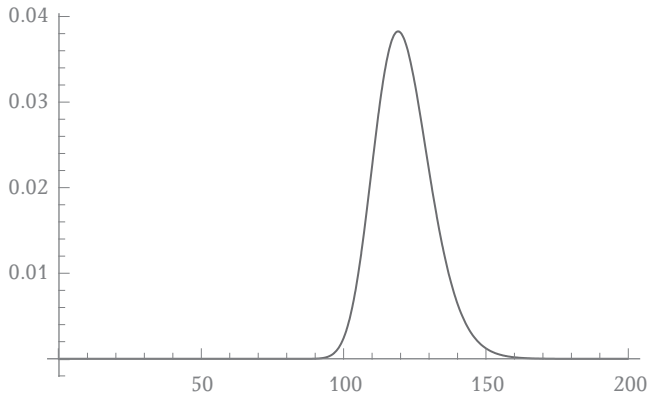
Концентрација сузавца у $C[\text{g}/\text{m}^3]$ за средње временске услове у урбаној и руралној средини

За средње временске услове узима се временски интервал од $t=20$ s због велике брзине ветра. За урбане средине брзина ветра је $u = 4,61$ m/s, а за руралне средине $u = 6,02$ m/s.

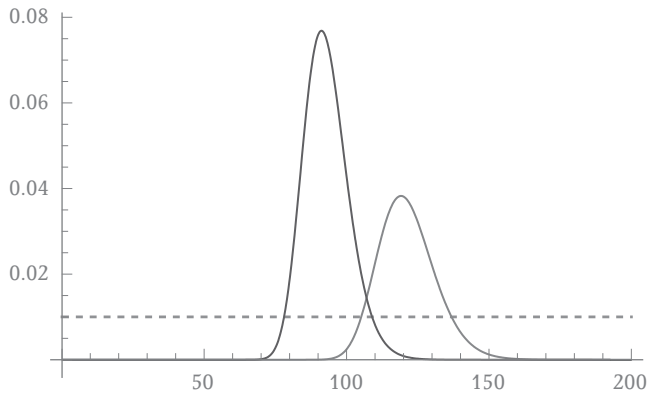
График расподеле концентрација сузавца за урбане средине дат је на слици 12, а за руралне средине на слици 13.

Слика 12: Расподела концентрација сузавца за средње временске услове у урбаној средини

Слика 13: Расподела концентрација сузавца за средње временске услове у руралној средини

Слика 14: Расподела концентрација сузавца за средње временске услове љава боја – урбана средина, црвена боја – рурална средина

Области у којима је концентрација већа од границе онеспособљавања, у средњим временским условима, респективно су $x_1 \in (78,05\text{m} - 108,07\text{m})$, што је распон од 30,02 m и $x_2 \in (105,16\text{m} - 136,87\text{m})$, односно, распон од 31,71 m. Имајући у виду брзину ветра (4,61 m/s), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у урбаној средини приказана су наредном табелом.

Табела 11: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у урбаној средини за средње услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Урбана	Средњи услови 20 s	16,93	23,44	6,51

С друге стране, имајући у виду брзину ветра (6,02 m/s), времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у руралној средини приказана су наредном табелом.

Табела 12: Времена постизања, окончања и трајања онеспособљавајуће концентрације у урбаној средини за средње услове

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Рурална	Средњи услови 20 s	17,47	22,74	5,27

ДИСКУСИЈА

На основу графика и табела је очигледно да су концентрације изнад вредности онеспособљавања израженије у средњим временским условима, брзо се постижу, кратко трају и делују на краћем простору (од око 30 m). Максималне вредности су веће у урбаним срединама. Такође, максималне вредности за средње временске услове су ниже него у случају неповољних временских услова, али више него у случају повољних временских услова. Осим тога, дужина области у којој је концентрација изнад концентрације онеспособљавања је скоро двоструко већа у случају повољних временских услова него у случају средњих временских услова, а нешто већа него у случају неповољних временских услова.

Облак контамината се формира за време емисије дима у трајању од 30–40 s. Тако формиран облак се преноси струјањем ветра, одређеног смера и брзине. У зависности од тога да ли се контаминација одвија у урбаној или руралној средини, односно, од тога да ли је реч о повољним, средњим или неповољним условима, долази до контаминације одређеног простора (табела 13) за одређено време (табела 14).

Табела 13: Просторна обележја контаминираног простора [m]

Средина	Услови и време контаминације [s]	Горња граница [m]	Доња граница [m]	Распон [m]
Урбана	Повољни услови 60 s	135,28	68,45	66,83
	Повољни услови 75 s	159,14	89,41	69,73
	Повољни услови 90 s	181,32	111,65	69,67
	Неповољни услови 60 s	106,73	56,48	50,25
	Неповољни услови 75 s	129	72,2	56,8
	Неповољни услови 90 s	150,63	88,31	62,32
	Средњи услови 20 s	108,07	78,05	30,02
Рурална	Повољни услови 60 s	131,19	68,72	62,47
	Повољни услови 75 s	171,1	112,68	58,42
	Повољни услови 90 s	197,55	142,3	55,25
	Неповољни услови 60 s	104,51	56,24	48,27
	Неповољни услови 75 s	147,4	88,04	59,36
	Неповољни услови 90 s	172,05	107,83	64,22
	Средњи услови 20 s	136,87	105,16	31,71

Табела 14: Временска обележја контаминираног простора [s]

Средина	Услови и време контаминације [s]	Време постизања онеспособљавајуће концентрације [s]	Време окончања онеспособљавајуће концентрације [s]	Трајање онеспособљавајуће концентрације [s]
Урбана	Повољни услови 60 s	41,74	82,49	40,75
	Повољни услови 75 s	54,52	97,04	42,52
	Повољни услови 90 s	68,08	110,56	42,48
	Неповољни услови 60 s	44,13	83,38	39,26
	Неповољни услови 75 s	56,41	100,78	44,38
	Неповољни услови 90 s	68,99	117,68	48,69
	Средњи услови 20 s	16,93	23,44	6,51
Рурална	Повољни услови 60 s	35,24	67,28	32,04
	Повољни услови 75 s	57,78	87,74	29,96
	Повољни услови 90 s	72,97	101,31	28,33
	Неповољни услови 60 s	37,00	68,76	31,76
	Неповољни услови 75 s	57,92	96,97	39,05
	Неповољни услови 90 s	70,94	113,19	42,25
	Средњи услови 20 s	17,47	22,74	5,27

Ангажовање полиције употребом хемијских средстава на сузбијању грађанских нереда у наведених шест одређених услова (2 (две) средине * 3 (три) временска услова = 6 одређених услова). Ови услови нису међусобно упоредиви (средина је урбана или рурална итд.), што значи да једни услови искључују друге. Зато је предмет дискусије дисперзија контамината по појединим срединама и условима, у зависности од времена контаминације (60, 75 и 90 s).

У урбаној средини, након емисије дима из бомбе, у наредних 60 s долази до онеспособљавајуће концентрације сузавца на даљинама од 68,45 m (за 41,74 s), до 135,28 m (до крајње тачке стиже за 82,49 s), што значи да се наведена концентрација простире у дужини од 66,83 m и да траје 40,75 s. Ако доносилац одлуке жели овакав онеспособљавајући ефекат на циљу, при повољним временским условима, рачунајући и доба дана, онда је потребно да линија емисије сузавца буде управна на смер ветра на даљини од 68,45 m од активираних ручне хемијске бомбе М1. Симетрично овом налазу и мишљењу, могуће је предвиђање и остваривање и осталих ефеката који су разматрани овим радом.

Оваква предвиђања треба да буду омогућена доносиоцима одлука и онима који треба да их спроведу у дело. Да би то било могуће, потребно је створити претпоставке за утврђивање временских услова на месту употребе хемијских средстава. Уопштене временске прогнозе које долазе са удаљених места у односу на простор употребе хемијских средстава не омогућавају овакву врсту предвиђања ефеката њихове употребе. Да би то било могуће, потребно је да чета, као основна тактичка јединица за сузбијање грађанских нереда у полицији, буде опремљена дроном, са метеоролошким сензорима, тако да може да прикупи неопходне податке на стандардној висини од $z = 10$ m. Бежичном везом, тај дрон мора да буде повезан са командно-информационим системом који је на располагању командиру чете, који у себи садржи апликацију (на пример „ALONA”) за примену Гаусовог модела у функцији предвиђања ширења аерополутаната (трендови минимизације и мобилности уређаја иду ка томе да се ова функција може остварити и на мобилном телефону). Уједно, подацима мора да буде омогућен аутоматски улаз у апликацију, која омогућује пролаз и излаз из ње у виду просторних и временских обележја употребе хемијских средстава, почев од правца линије емисије хемијских средстава и њене удаљености од најближе позиције учесника грађанских нереда. У техничком смислу, за овакав технички систем је потребно обезбедити одговарајућу логистичку подршку. С друге стране, за ваљану употребу оваквог техничког система потребна је обука инструктора, корисника, вежбове активности јединица, креирање литературе за обуку, увођење оваквих садржаја у образовну литературу одговарајућих предмета (нпр. Техничка средства полиције, Полицијска тактика и менаџерске теоријско-сазнајне дисциплине). Најзад, у зависности од радног оптерећења, потребно је предвидети на нивоу чете полицијског службеника чија би једна од више дужности или једина дужност била управљање дроном (дужност оператера дрона).

ЗАКЉУЧАК

Штурим и уопштеним правилима не може да се на прецизан и безбедан начин предвиди дисперзија хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нередa. Њиховом применом могуће је грубо предвиђање контаминације простора, без предвиђања концентрација које ће бити остварене њиховом применом, као ни времена за које се поједине концентрације остварују и трају. Да би се такве мањкавости превазишле, препоручује се примена софтверских пакета на бази Гаусовог модела у функцији предвиђања ширења аерополутаната, у овом случају хемијске материје CS.

Радам је одговорено на питања која су постављена под условима из увода (урбана или рурална средина, повољни, средњи или неповољни метеоролошки услови, комбиновани са добом дана, контаминација простора активирањем једне ручне хемијске бомбе M1):

1) које концентрације контамината се остварују на појединим даљинама, посебно на којим даљинама се стварају онеспособљавајуће концентрације и до којих даљина трају (дате су табелом 13, у зависности од трајања контаминације) и

2) за које време се стварају и колико трају онеспособљавајуће концентрације контамината (дате су табелом 14, у зависности од трајања контаминације).

На основу тих закључака дошло се до препорука за руковођење (посебно применом дронова са метео-сензорима, за одређивање временских прилика, као променљивих неопходних за примену Гаусовог модела, затим у области њихове набавке и одржавања, као и обуке) и тактику ангажовања полицијских јединица у ситуацијама у којима долази до употребе хемијских средстава (посебно када је реч о даљинама, односно временима остваривања и трајања онеспособљавајуће контаминације хемијском материјом CS). Осим тога, идентификоване су и препоруке за будућа истраживања у овој области.

Истраживањем су обухваћена времена контаминације у трајању од 60, 75 и 90 s, не и краћа и дужа времена, што чини простор за даља истраживања. Ширине и висине контамината у зависности од услова његовог емитовања нису се проблематизовале овим радом, што значи да наредна истраживања на ову тему могу да обухвате и те две димензије дисперзије сузавачког контамината. Хемијске материје CN и CR такође нису разматране, тако да се и њихова дисперзија може истраживати овом или сличном методологијом. Емисија хемијске материје CS разматрана је активирањем једног типа једне ручне хемијске бомбе, не и активирањем више таквих средстава, односно, више сличних средстава (нпр. више ручних хемијских бомби другог типа), једновремено или узастопно (различитим интервалима између два узастопна активирања средстава), као ни комбиновањем више врста средстава за емитовање хемијске материје (хемијске пушке и пиштољи, димне кутије, распршивачи и друго). Поред тога, овим радом разматрана је само

дисперзије хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда, не и када је реч о извршавању других безбедносних задатака.

Најзад, поред Гаусовог модела, могуће је користити и друге детерминистичке моделе, као што су Лагранжов и Ојлеров, у моделовању дисперзије хемијских средстава у полицијској пракси сузбијања грађанских нереда. Осим тога, подаци до којих се дошло применом Гаусовог модела, могу да се упореде са подацима који се добијају осталим моделима, посредством експерименталних података, чиме би се утврдило који је од њих најваљанији када је реч о њиховој примени у функцији предвиђања ширења хемијске материје CS, али и других хемијских материја, у различитим условима. Дакле, будућим истраживањима и применом овакве методологије могу да се употпуне наведене празнине у знању у овој области.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вокоњић, Д. (1985). Савремени онеспособљавајући агенси типа надражљиваца. *Научно-технички преглед*, 7–8, 88.
2. Војводић, В. (1981). *Токсикологија бојних ојрова*. Београд: Институт безбедности.
3. Зарић, М. (1995). *Хемијска средстава*. Панчево: ВОШЦ.
4. Група аутора. (1980). *Искусства из рада санитарних служби у локалним рајонима после Другој светској раји, први део, вијетнамски рај*. Београд: Санитетска управа ССНО.
5. Лазаревић, И. (1997). Средства за привремено онеспособљавање. *Нови гласник*, 5, 51.
6. Лазаревић, И. (2001). *Хемијска средстава за привремено онеспособљавање, лекција*. Крушевац: ШЦ АВХО.
7. Субошић, Д. (2005). *Несмртносно оружје*. Београд: НИЦ Војска.
8. Стевановић, О. (2019). *Безбедносни менаџмент*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
9. Jaćimovski, S, Miladinović, S, Radovanović, R, & Ilijazi, V. (2017). Use of Gaussian mathematical model in the distribution of sulphur dioxide into the atmosphere from point source, *Tehnički vjesnik* 24, Suppl. 1, 157-162,
10. Kraska, B, P, & Gaines, L, K. (1998). Jedinice za taktičko delovanje: nacionalno istraživanje, prevod sa engleskog. *Izbor*, 1/98, 23.
11. Hanna, S. R., Briggs, G. A, & Hosker, R. P. Jr. (1982). *Handbook on atmospheric diffusion*. Oak Ridge: Technical information center U. S. Department of Energy.

СОЦИОЕКОНОМСКИ АСПЕКТ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2201055B	УДК 343.915(497.11):343.91-053.6
---------------------------------	----------------------------------

Бошковић Милица

Факултет за дипломатију и безбедност, Београд¹

Апстракт: Малолетничка делинквенција је распрострањена социопатолошка и безбедносна појава која, услед све озбиљнијих појавних облика и последица, заслужује већу пажњу научне и стручне, односно, шире јавности. Последице појединих насилних аката малолетника толико су озбиљне и носе са собом жртве, да овај феномен захтева обухватно разумевање, а затим и решавање узрока. У овом раду фокусираћемо се на социолошке теорије и такав аспект приступа узроцима малолетничке делинквенције. Тенденције малолетничког криминала посматраћемо са аспекта социоекономског стања у друштву и положају и функционалности породица, а пре свега кроз призму података центара за социјални рад и евиденције Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Настојали смо да представимо тренд социоекономске угрожености породица, интервенције центара за социјални рад у породицама са насиљем и број малолетних лица којима је била потребна нека услуга центра за социјални рад, како би показали да ли вредности ових фактора прате једни друге и какве трендове можемо очекивати. Подаци које из свих центара за социјални рад генерише Републички завод за социјални рад, односиће се на период од 2015. до 2019. године. Година 2020. и 2021. специфичне су за истраживање и свакако захтевају ширу анализу, с обзиром на појаву пандемије Covid-19, увођења ванредног стања, полицијског часа и бројних других регулаторних мера, у циљу спречавања ширења заразе, а што је, верујемо, имало утицаја и на кретање стопе криминала уопште, па и малолетничког.

Кључне речи: малолетници, делинквенција, криминал, породица, статус

УВОД

Поремећаји у понашању младих, постали су све видљивији, али и све озбиљнији и насилнији. Са становишта фактора социјалних девијација, недолично понашање огледа се у све ранијем почетку конзумирања алкохола и наркотика, агресији, избегавању обавеза и непоштовању правила и

¹ Аутор за кореспонденцију: проф. др Милица Бошковић, Факултет за дипломатију и безбедност, Универзитет Унион Никола Тесла, имејл: boskovicmil@gmail.com

ауторитета. Тежи облик социјално неприхватљивог понашања, нажалост залази и у правно санкционисано подручје – у преступништво и вршење кривичних дела. Малолетничка делинквенција је и безбедносно и социолошки озбиљна и распрострањена појава и чини се да у јавности, али и у заједници све мање престаје да буде табу тема. Последице појединих насилних аката малолетника толико су озбиљне и носе собом жртве, да овај феномен захтева обухватно разумевање, а затим и решавање узрока.

Како Међедовић (2021) истиче, у криминолошкој теорији постоји неконзистентан приступ дефинисању „малолетничке делинквенције”, где се може разликовати шири приступ, који поред противзаконитог, укључује и понашање супротно друштвеном моралу и (не)писаним нормама. Насупрот томе, део стручне јавности под поменутиим термином сматра искључиво понашање које је, пре свега, противно праву, односно оно које је предвиђено као прекршај или као кривично дело, и овакав, ужи приступ, назива се формалноправни (Међедовић, 2021: 154). Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица дефинише неколико категорија особа испод 18 година, и то: 1) Малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година ; 2) Млађе малолетно лице које је у тренутку извршења дела имало више од 14, али ненавршених 16 година; 3) Старије малолетно лице које је у том тренутку имало између 16 и ненавршених 18 година и 4) Млађе пунолетно лице, које је у тренутку вршења кривичног дела напунило 18 година, али у време суђења није навршило 21 годину.²

Иако је формално-правно дефинисање узраста важно са становишта даљег правног и третмана у оквиру система социјалне заштите, подаци из различитих истраживања показују да делинквентна понашања и прекршаје, па и кривична дела врше малолетници готово свих узрасних доби и да је то појава која не јењава, већ само добија нове појавне облике и интензитет.

МЕТОДОЛОГИЈА И ЦИЉ РАДА

У раду смо настојали приказати тренд социоекономске угрожености породица, интервенције центара за социјални рад у породицама са насиљем и број малолетних лица којима је била потребна нека услуга центра за социјални рад, како бисмо утврдили постоји ли повезаност ових фактора и какве трендове можемо очекивати. Подаци које из свих центара за социјални рад генерише Републички завод за социјални рад, односиће се на период од 2015. до 2019. године. Година 2020. и 2021. специфичне су за истраживање и свакако захтевају ширу анализу, с обзиром на појаве пандемије Covid-19, увођења ванредног стања, полицијског часа и бројних других регулаторних мера, у циљу спречавања ширења заразе, а што је, верујемо, имало утицаја

² Закон о малолетним лицима учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Члан 3, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.

и на кретање стопе криминала уопште, па и малолетничког. Циљ анализа јесте да уочимо тренд социоекономских кретања у друштву и породицама, са детектованим делима малолетничке делинквенције. Поред података из извештаја Републичког завода за социјалну заштиту, обрађени су и приказани подаци из евиденције Министарства унутрашњих послова Републике Србије, а који се односе на поднете различите пријаве против малолетних лица, такође за период 2015–2019. година.

На овај аспект сагледавања параметара и трендова одлучили смо се пратећи поједине социолошке теорије о малолетничкој делинквенцији па ће, пре свега, овај приступ и претходна истраживања бити наведени и објашњени.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ – СОЦИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ

Криминално понашање, генерално, објашњава се различитим теоријама. Психолошке и биолошке теорије заступају становиште о урођеним криминалцима, о конституцији која је предиспозиција за препознавање будућих насилника, о деловању хормона и рада унутрашњих органа. У овом раду фокусирали смо се на социолошке теорије и тај аспект приступа узроцима малолетне делинквенције. Тенденције малолетничког криминала посматрали смо паралелно са аспектом социоекономског стања у друштву и положају и функционалности породица, а, пре свега, кроз призму података центара за социјални рад. Значајан број аутора (Kroher & Wolbring, 2015; Liu & Miller, 2020) сматра да млади који имају чврсту повезаност са родитељима и висок степен поштовања обавеза у школи, имају мању шансу да почине неко делинквентно понашање. Пре свих, Hirschi (1969), Cohen и Felson (1979) и Felson (2014), истичу да су две кључне теорије за разумевање и превенцију делинквенције – теорија социјалне контроле и теорија рутинских активности. Ова два правца, надаље су разрађивали бројни аутори (Hart & Mueller, 2013; Nay, 2001; Onder & Yilmaz, 2012). Теорија социјалне контроле истиче да млади који су чврсто емоционално повезани са родитељима и испољавају жељу за усавршавањем и каријерним остварењем, неће испољити девијантно понашање. Корене ове теорије поставио је Hirschi 1969. године, истичући да је мало вероватно да ће малолетник кренути путем делинквенције уколико је исправно социјализован кроз процесе васпитања и образовања и поседује чврсте везе са заједницом, поштујући конвенционалне норме и вредности. Теорија рутинских активности, која се много користи у сфери криминологије и виктимологије, истиче да, како то Trinidad и сарадници (2019) указују, свакодневне активности играју значајну улогу у формирању понашања. Према Cohen и Felson (1979) и Felson (2014), теорија рутинских активности издваја три неопходна елемента да би се кривично дело десило: починиоца, мету и заштиту. Када је мета без или са мало заштите а околности су такве да починилац може неометано или без страха да ће

бити ухваћен, починити кривично дело – он ће то и учинити. Поред психо-социјалних околности, ова теорија уводи и просторно-временски елемент. Brantingham и сарадници (1993) истичу да, нарочито у случају малолетних преступника, „повољни” фактори окружења утичу на одлуку да почине неко дело. Johnson & Summers (2015) подвлаче да малолетници чине преступе на местима где млади и проводе највише времена, попут школа, краја у ком живе или проводе неки део слободног времена. Свакако да познавање, али и карактеристике окружења утичу на одлуку лица да почини или не почини неки акт делинквенције. Висок ниво колективне ефикасности у животном окружењу чини да стопа малолетничке делинквенције буде нижа (Maimon & Browning, 2012: 809). Wong (2017) у свом истраживању показује да се у подручјима где деца живе само са једном родитељем, врши више дела малолетничке делинквенције. Закључци које наведени аутори из социолошких области изводе јесу да неадекватан процес социјализације личности, слабо развијене породичне и ауторитативне везе, чине да малолетник, нарочито у периоду пубертета (који ни са психолошког и биолошког становишта не смемо занемарити), буде склонији делинквентном понашању, као и да ће кривично дело пре починити у крају који познаје и у којем проводи највише времена. Поред свих наведених фактора, на појаву делинквенције може значајно утицати и социоекономски статус и слаба контрола поштовања закона (Margaret, 1970).

Чак и у кохезији различитих дисциплина (психологија, социологија, криминологија), као кључни, истичу се фактори личних карактеристика и предиспозиција, социјални фактори улоге породице и школе и фактори средине. Са наше тачке гледишта, мислимо да је, нарочито у данашње време, које поново обилује економским кризама, ратовима и миграцијама, нужно сагледати и утицај економско-социјалног фактора на форме понашања и одлуке о чињењу неког прекршаја или кривичног дела. Лош социоекономски статус породице не мора да указује на слабе породичне везе и социјалну контролу, али уз поремећај вредности пласиран кроз мас-медије, у ери разних и неконтролисаних информација, оштра раслојавања која карактеришу заједнице могу бити један од пресудних фактора за одлуку малолетника на делинквентно понашање. Тако Burgess (1952) истиче да је малолетнички криминал у високој корелацији са сиромаштвом и ниским приходима у породици, као и да ови чиниоци јесу једни од најчешћих узрока делинквенције. Kvaraceus (1944), такође наводи да се пратећи шаблоне позиција високе, средње и ниске класе у заједници, могу уочити узроци делинквенције код младих и да су то неке од најјачих, али не и једине детерминантне за овакво понашање.

Епидемиологија различитих облика делинквентног понашања

Међедовић (2021) у свом раду наводи резултате истраживања која су у Србији спроводили Игњатовић (2014) и Николић Ристановић и Костан-

тиновић Вилић (2016), а која показују да се данас удео малолетних починилаца кривичних дела креће око 5% и да је тај број већи него протеклих деценија, као и да доминирају дела имовинског криминала (стр. 155). Шобот и сарадници (2010) наводе да је према подацима Републичког завода за статистику Србије (РЗСС, 2008 година) изречено 4085 кривичних пријава за малолетна лица, док је број осуђених малолетних лица износио 2229, да насилна кривична дела чине око 10% укупног криминалитета младих и да су адолесценти починиоци 8% свих убистава (Шобот et al, 2010). Истраживање које су спровели Ђурђевић, Бошковић и Сенић (2013), показало је да се у периоду 2006–2009 године проценат учешћа малолетника у укупном броју починилаца кривичних дела кретао између 9,87% и 9,14% и да су у највећем броју случајева у питању били имовински деликти, ремећење јавног реда и мира, али и наношење телесних повреда.

Резултати Међународне анкете самопријављивања делинквенције, које је приредила и објавила Николић Ристановић (2016), обухватили су и градове Београд и Нови Сад, у којима је анкетирано 1344 ученика седмог и осмог разреда, као и ученике средњих школа, током 2013. и 2014. године. Подаци су показали да је 63,7% малолетника испољило неки облик делинквентног понашања. Већина малолетних лица из узорка је конзумирала алкохол (79,5%), нешто више од половине је илегално преузимало садржаје са интернета (57,4%), док је једна четвртина малолетних лица некада у животу конзумирала дрогу (22,1%) (Николић Ристановић, 2016: 5).

Малолетнички криминал део је општег криминала у заједници, али својим карактеристикама, везаним и за саме починиоце, то је феномен који захтева усмерену безбедносну, социолошку, психолошку и педагошку пажњу и праћење (Bošković & Janković, 2014: 203).

Показатељи социоекономског стања, положаја деце и малолетничке делинквенције

Најчешћи проблеми, како се у дугогодишњој пракси већ показује, а којима се баве центри за социјални рад (ЦСР) јесу породични проблеми проблеми насиља у породици, развода, одлучивања о старатељству, усвајања, праћење стања у породицама и у складу са тим реаговања и алармирања других државних органа, пре свега полиције (Бошковић и Мишев, 2022). С обзиром на то да су ЦСР задужени за процену стања, потреба и ризика корисника и других значајних особа у њиховом окружењу, смештај у сродничку, хранитељску или другу породицу, домски смештај, смештај у прихватилиште, додељивање финансијске и материјалне помоћи, њихови подаци релативно верно приказују слику социоекономског стања у друштву. Подаци о потраживању материјалне помоћи и остварењу права на помоћ, креирани су у сарадњи са евиденцијама тадашњег Министарства за рад, борацка и социјална питања. У наредном делу рада приказани су подаци о броју породица корисника новчане помоћи, броју пријава насиља у породици, броју деце

измештених из породица, као и броју деце са проблемима у понашању и у сукобу са законом.

Табела 1. Укупан број породица корисника новчане помоћи на евиденцији центара за социјални рад у Србији

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	101 303	102 392	104 876	98 754	92 673

Табела 2. Приказ удела највећег броја корисника на евиденцији ЦСР, у односу на старосну доб, на територији Србије

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Удео у старосној структури, старосна доб 25–64 године (%)	47,7%	47,8%	47,8%	47,7%	47,4%

На основу података приказаних у табели 1, може се уочити да број породица корисника новчане помоћи варира у периоду наведених пет година, али се у 2018. и 2019. години бележи изванредан пад, а у прилог томе иду и званични подаци из статистике Завода да и број тражилаца новчане помоћи, током ових година благо опада – 2016. године помоћ је затражило 85 624 породице, а 2020. њих 73 919. Табела 2 приказује да највећи удео, по старосној доби, корисника на евиденцији ЦСР чине они старости од 26 до 64 године, може се рећи највише услуга користе они који се могу подвести по „радно способно“ становништво. Тај број је и према процентуалном прегледу, готово константан током година.

У табели 3 приказан је број пријављених случајева породичног и партнерског насиља.

Табела 3. Број пријављених случајева породичног и партнерског насиља центрима за социјални рад, на територији Србије

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	31 138	18 743	23 218	35 102	36 227

Нажалост, приказани подаци показују да број пријава константно расте. Ово се може посматрати на више начина – или да је ова појава постала шире распрострањена или да, без обзира да ли насиља има више или мање, жртве се више одлучују да насиље пријаве. Подаци у следећим табелама показују да број деце корисника на евиденцији ЦСР углавном расте, као и да расте и број деце жртава породичног насиља, односно да је њихов удео у укупном броју деце корисника неке од услуга центара за социјални рад све већи.

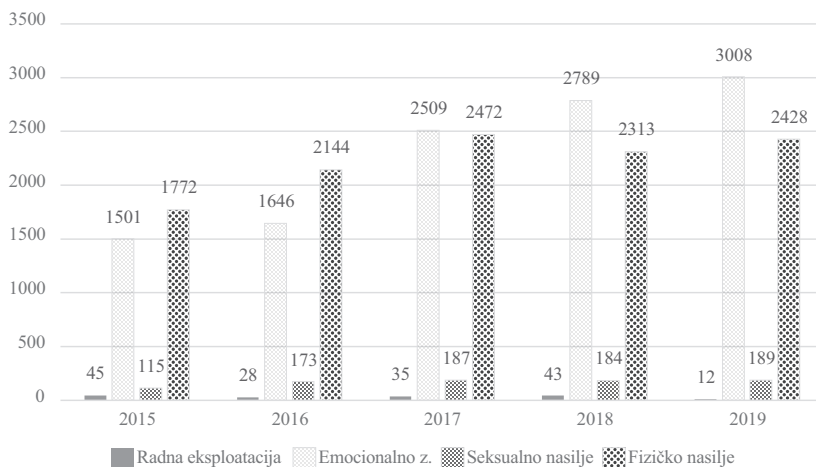
Табела 4. Укупан број деце на евиденцији ЦСР, на територији Србије

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број деце	197 879	202 940	201 097	205 129	197 713

Табела 5. Удео деце жртава насиља и занемаривања у укупном броју малолетних лица корисника услуга центара за социјални рад, на територији Србије

Година	2016.	2017.	2018.	2019.
Удео деце жртава у укупном броју	4,6%	5,5%	5,6%	6,2%

У графикаону 1 приказане су врсте насиља које се над децом спроводе. Подаци показују да је, у највећем броју случајева, у питању физичко и емоционално насиље, затим сексуално, али да постоји и принуда на рад.

Графикон 1. Преглед врсте насиља над децом, у евиденцији ЦСР, за период 2015–2019. године

У табели 6 приказан је укупан број деце на смештају у систему социјалне заштите и број деце на домском и породичном смештају. Деца могу бити измештена из примарних породица из различитих разлога, између осталог, због насиља и занемаривања, због лишења родитељског права, губитка родитеља или се ради о деци мигрантима без родитељске пратње, деци која живе на улици и друго.

Табела 6. Укупан број деце на смештају у систему социјалне заштите, у домском и породичном смештају.

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	6052	6062	6145	6166	5997

У графикону 2 приказани су разлози измештања деце из примарних породица и то је, у највећем броју случајева, неадекватно родитељско старање (укључујући и насиље), након чега следе: одсуство родитељског старања, спреченост родитеља да врше родитељско право, проблеми у понашању детета и други.

Графикон 2. Разлози измештања деце из примарне породице

Извор. Извештај Завода за социјалну заштиту Републике Србије за 2019. годину

Сличан тренд кретања као у табели 6 уочава се и када је у питању број малолетних лица са проблемима у понашању или у сукобу са законом. Укупан број ове деце, за период од 2015. до 2019. године, приказан је у наредној табели.

Табела 7. Укупан број малолетних лица са проблемима у понашању или у сукобу са законом

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	22 412	23 214	24 969	23 143	22 879

Табела 8 показује број деце млађе од 14 година која су у сукобу са законом. Као и претходни показатељи, и овде се бележе флукуације, уз изврстан пад тог броја у 2019. години.

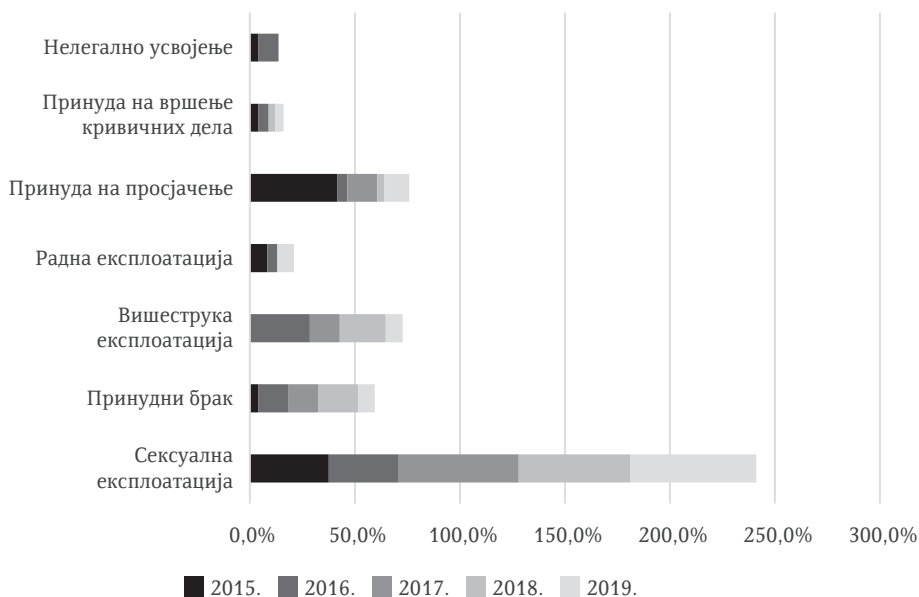
Табела 8. Број деце млађе од 14 година која су у сукобу са законом

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	980	1195	1270	1019	893

Подаци евиденција ЦСР, нажалост, показују да расте број деце жртава трговине људима; број деце жртава приказан је у табели 9, а врста експлоатације и принуде, на графикону 3, чији је извор Извештај републичког завода за социјалну заштиту.

Табела 9. Број деце жртва трговине људима, евидентиран у ЦСР

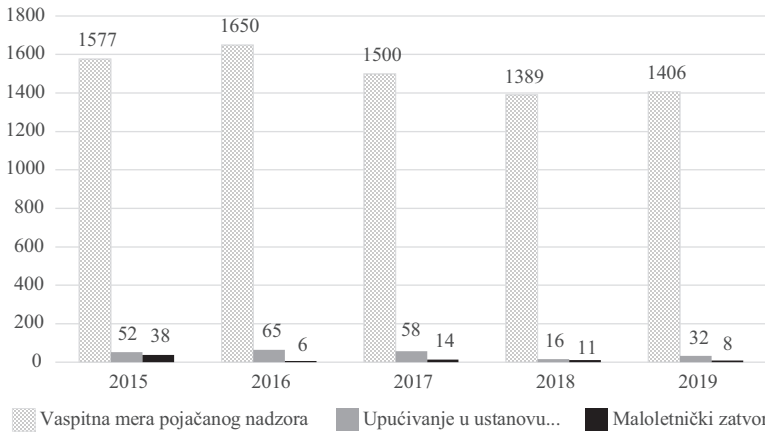
Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Број	67	109	68	132	146

Графикон 3. Врсте злостављања и принуде деце жртва трговине људима и бројчани приказ, за период 2015–2019. године

Извор: Извештај Републичког завода за социјалну заштиту за 2019. годину, а према подацима Извештаја Центра за заштитиу жртва трговине људима

У графикаону 4 приказано је кретање броја изречених мера ЦСР према малолетницима са проблемима у понашању или у сукобу са законом.

Графикон 4. Број изречених одређених мера према деци са проблемом у понашању или у сукобу са законом, за период 2015–2019. године

Подаци из графикаона 4 приказују да се најчешће изричу мере појачаног надзора, али, постоји, и последњих година је у опадању, број мера упућивања у установу за васпитање деце и омладине, као и мере упућивања у малолетнички затвор.

У табелама 10 и 11 приказани су подаци из евиденције Министарства унутрашњих послова, обрађени за потребе овог рада, а који показују број прекршајних мера и кривичних санкција према малолетним лицима, за период 2015–2019. година. У табелама су приказани, по нашем одабиру, најозбиљнији и најтежи облици делинквентног и криминалног понашања, нарочито имајући у виду да се ради о деци.

Табела 10. Број прекршајних пријава према малолетним лицима

Година/Врста прекршаја	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Физички напад на учеснике на спортској приредби, неовлашћени улазак на спортски терен, уношење или покушај уношења у спортске објекте алкохола, опојних средстава, пиротехнике и др.	20	21	20	14	31
Непристојно и дрско понашање, вређање другог лица, изазивање туче или учествовање у тучи	1534	1287	1316	1326	1244

Табела 11. Број поднетих кривичних пријава против малолетних лица

Година/Врста кривичног дела	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Ометање лица у вршењу службене дужности ³	46	21	22	14	33
Убиство ⁴	1	1	3	3	5
Убиство – дело у покушају ⁵	16	13	4	7	5
Тешке телесне повреде ⁶	155	122	116	116	111
Лаке телесне повреде ⁷	166	175	203	188	182
Злостављање и мучење ⁸	11	20	10	16	19
Насиље у породици ⁹	103	128	151	143	155
Крађа ¹⁰	1580	1498	1484	1447	1601
Тешка крађа ¹¹	2020	1697	1584	1491	1508

Преглед одабраних података указује да малолетна лица врше озбиљне насилне, девијантне и кривичне радње. Попут података из извештаја ЦСР и овде, према статистичким подацима, највећи број преступништава и кривичних дела је у 2015. и 2017. години, док након ње, углавном следи благи пад. Такав тренд показују и подаци о броју корисника новчане и социјалне помоћи за исти период. Оно што је посебно забрињавајуће јесте број поднетих кривичних пријава против малолетних лица, а за кривична дела из области насиља у породици, а који се из евиденција ЦСР уопште не виде. Узрок томе може бити да се жртве насиља не обраћају центрима за социјални рад да пријаве своју децу (или сроднике), већ да полиција по службеној дужности или по пријави других лица реагује. Свакако, ови подаци указују и на двосмерно нарушавање породичних и социјалних веза.

ЗАКЉУЧАК

Преглед одабраних података указује да малолетна лица врше озбиљне насилне, девијантне и кривичне радње. Попут података из извештаја ЦСР и овде статистика показује највећи број преступништава и кривичних дела у 2015. и 2017. години, док након ње, углавном следи благи пад. Такав тренд показују и подаци о броју корисника новчане и социјалне помоћи за исти

3 Члан 23 Закона о јавном реду и миру

4 Кривични законик чл. 113

5 Кривични законик чл. 113

6 Кривични законик чл. 121

7 Кривични законик чл. 122

8 Кривични законик чл. 137

9 Кривични законик чл. 194

10 Кривични законик чл. 203

11 Кривични законик чл. 204

период. Свакако, ови подаци указују и на двосмерно нарушавање породичних и социјалних веза. Подаци о кривичним делима које су починила малолетница лица, у периоду 2010–2012. године, а које су у свом раду приказале Бошковић и Јанковић (2014), показују да су ова лица, годишње у просеку починила 1487 дела крађа и разбојништва (укупно 4461) и у просеку 115 дела nanoшења тешких телесних повреда (укупно 346). Овакав тренд уочава се и у подацима приказаним у овом раду. Оно што је посебно забрињавајуће, јесте вишеструки пораст броја кривичних дела насиља у породици које су починила малолетна лица – према истом извору, за период 2010–2012. године, у просеку 20 дела годишње, док се сада тај број, за период 2015–2019. године креће од 103 до чак 155. Према извештајима Републичког завода за статистику, за период 2013–2014. године, извршено је 110, односно 89 дела nanoшења тешких телесних повреда, 50, односно 49 дела насиља у породици и 587, односно 586 дела крађа. Ови подаци показују да се још од 2013. године уочава тренд пораста броја кривичних дела почињених од стране малолетних лица, нарочито оних најтежих. Оно што је индикативно, јесте број поднетих кривичних пријава против малолетних лица, а за кривична дела из области насиља у породици, а који се из евиденција ЦСР уопште не виде. Узрок томе може бити да се жртве насиља не обраћају центрима за социјални рад да пријаве своју децу (или сроднике), већ да полиција по службеној дужности или по пријави других лица реагује. У том случају, ова разлика може указивати на извесну некоординисаност у раду ЦСР, полиције и тужилаштва. Имајући у виду да је насиље према старима једна од тамних бројки виктимитета, а такозвани еџизам, још један од стереотипа и предрасуда у нашем друштву, у будућности би требало да буде извршена детаљнија анализа узрока и облика насиља у породици које врше малолетници.

Највећи број деце на евиденцији ЦСР потиче из породица које су корисници новчано-социјалне помоћи, док далеко мањи број чине деца са сметњама у развоју, деца под старатељством и друго. Тренд који не бележи пад јесте пораст броја партнерског и насиља у породици и броја деце жртава насиља.

Сви наведени подаци указују на то да се у годинама када се бележи раст породица примаоца и тражиоца новчане помоћи, уочава и благи пораст деце са проблемима у понашању или у сукобу са законом. Узрок малолетничке делинквенције не мора нужно лежати у лошем материјалном статусу породице, са социопсихолошког аспекта узроци могу бити и дисфункционалне породице, лоши обрасци понашања укућана који се преузимају као модели понашања или недовољна посвећеност родитеља васпитању деце, нарочито у периоду адолесценције. Свакако стабилна социоекономска ситуација, која би пружала извесност егзистенцијалних питања и здраво функционисање породице, пружају много бољу основу социјализацији личности детета.

Ниједна теорија не може самостално објаснити узроке делинквенције и криминалног понашања, али узимајући у обзир изазове са којима се заједнице и породице суочавају, од социоекономских, до безбедносних, у

којима развој технологије погодује ширењу одређених патолошких појава (педофилија, секташење, трговина људима), свеукупна анализа стања једног друштва мора бити основа разматрању проблематике фреквенције и облика малолетничке делинквенције.

ЛИТЕРАТУРА

- Bosković, M., & Janković, B. (2014). Maloletnička delinkvencija u Republici Srbiji: trendovi i indikatori. *Srpska politička misao*, 46(4), 199–214.
- Бошковић, М., & Мишев, Г. (2022). Безбедносни ризици у пословима социјалних радника. *Међународна конференција АЛОС21*. Београд: Висока школа социјалног рада, у штампи.
- Brantingham, P. L., & Brantingham, P. J. (1993). Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime. In R. Clarke & M. Felson (Eds.), *Routine activity and rational choice, advances in criminological theory* (pp. 259–294). USA: Routledge.
- Burgess, E.W. (1952). The Economic Factor in Juvenile Delinquency. *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 43(1), 29–42.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American sociological review*, 44, 588–608.
- Felson, M. (2014). Linking criminal choices, routine activities, informal control, and criminal outcomes. In D. B. Cornish & R. V. Clarke (eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. 119–128). USA: Routledge.
- Hart, C. O., & Mueller, C. E. (2013). School delinquency and social bond factors: Exploring gendered differences among a national sample of 10th graders. *Psychology in the Schools*, 50(2), 116–133.
- Hay, C. (2001). Parenting, self-control, and delinquency: A test of self-control theory. *Criminology*, 39(3), 707–736.
- Hirschi, T. (2004). Self-control and crime. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (pp. 537–552). USA, New York: The Guilford Press.
- Johnson, S. D., & Summers, L. (2015). Testing ecological theories of offender spatial decision making using a discrete choice model. *Crime & Delinquency*, 61(3), 454–480.
- Kroher, M., & Wolbring, T. (2015). Social control, social learning, and cheating: Evidence from lab and online experiments on dishonesty. *Social Science Research*, 53, 311–324.
- Kvaraceus, W. C. (1944). Juvenile delinquency and social class. *The Journal of Educational Sociology*, 18(1), 51–54.

- Liu, L., & Miller, S. L. (2020). Protective factors against juvenile delinquency: Exploring gender with a nationally representative sample of youth. *Social science research*, 86, 102376.
- Maimon, D., & Browning, C. R. (2012). Adolescents' violent victimization in the neighborhood: Situational and contextual determinants. *British journal of criminology*, 52(4), 808-833.
- Margaret, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of Generation Gap*. Garden City, NY: Natural History Press.
- Међедовић, С. (2021). Криминолошки аспекти малолетничке делинквенције. *Публикација државног Универзитета у Новом Пазару, Серија Б: Друшћивене и хуманисћичке науке*, 4(2), 154–169.
- Николић-Ристановић, В. (ур.) (2016). *Делинквенција и викиимизација малолетних лица у Србији: Резултати Међународне анкете самопријављивањем делинквенције*. Београд: Прометеј.
- Onder, F. C., & Yilmaz, Y. (2012). The Role of Life Satisfaction and Parenting Styles in Predicting Delinquent Behaviors among High School Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(3), 1744–1748.
- Републички завод за статистику. *Извешћаји о малолетним учиниоцима кривичних дела за 2013 и 2014. годину*. Београд.
- Trinidad, A., Vozmediano, L., & San-Juan, C. (2019). Jumping at the opportunity: The role of situational and opportunity factors in juvenile delinquency in Southern Europe. *International journal of law, crime and justice*, 59, 100347.
- Wong, S. K. (2017). The effects of single-mother and single-father families on youth crime: Examining five gender-related hypotheses. *International journal of law, crime and justice*, 50, 46-60.
- Завод за социјалну заштиту Републике Србије. Извешћаји за 2015, 2016, 2017, 2018 и 2019 годину, Београд.
- Ђурђевић, З., Бошковић, Г., & Сенић, Д. (2013). Карактеристике кривичних дела са елементима насиља извршених од стране деце и малолетника у Републици Србији. У Зборнику радова Вршњачко насиље (етиологија, феноменологија, начини превазилажења и компаративна искуства) са научног скупа Лакташи, 27.–29. март 2013. године (55–68). Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Закон о малолетним лицима учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Члан 3. Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.

Приказ уџбеника „Малољетничка делинквенција”

УДК 343.915:343.91-053.6(048.83)

Уџбеник „Малољетничка делинквенција” ауторке др Жане Врућинић изашао је из штампе у децембру 2021. године у издању Универзитета у Бањој Луци и Факултета безбједносних наука. Написан је на 448 страна у 15 поглавља, односно, 7 глава којима је додат списак коришћене литературе и индекс најзначајнијих појмова, на крају. Превасходна намјена ове универзитетске наставне литературе од стране ауторке је да послужи као основна грађа уџбеничког карактера за предмет Малољетничка делинквенција за студенте безбједносно-криминалистичког смјера. Тој намјени је и подређен избор тема. При томе је посебно вођено рачуна о поступном усвајању појмова и изградњи знања, тако да садржај уџбеника без потешкоћа може пратити и читалац без предзнања из обрађених тема.

Структура уџбеника „Малољетничка делинквенција” прати врло концизан начин излагања, али прије свега на високо научно-стручном нивоу, најзначајнијих питања у оквиру истоимене научне дисциплине. Дијелови уџбеника су логично повезани у цјелину, написани уједначеним стилем и методолошки усклађени. Написана уз консултовање релевантне и савремене домаће и свјетске литературе, ова наставна литература обилује бројним фуснотама и цитатима, што показује ауторово познавање релевантне литературе из подручја малољетничке делинквенције.

Сагледавајући проблематику малољетничке делинквенције са интердисциплинарног становишта, кроз петнаест дијелова сажетих у седам глава на увјерљив и свеобухватан начин представљена је грађа из које ће студенти моћи да разумију комплексност малољетничке делинквенције. Оваквом структуром књиге обухваћен је потенцијални развој проблематичног понашања дјетета током дјетињства и ране адолесценције узрокован могућим факторима ризика који дјелују у констелацији, преламајући се кроз призму личности младе особе. У вези са тим, представљена грађа се може разматрати у неколико основних цјелина.

Из предговора се може препознати да је уџбеник писан у намјери да студентима пружи интегрисана знања у вези са проблематиком малољетничке делинквенције. Прву главу чини дио под називом Елементарни појмови психологије дјетињства и младости у којем ауторка описује специфичности и изазове појединих животних фаза почев од пренаталног периода до касне адолесценције. У другој глави описују се предмет, циљ и метод малољетничке делинквенције, као и њен криминолошки аспект. У овом дијелу

на основу синтезе различитих резултата истраживања издвојени су значајни предиктори и индикатори предделинквентног понашања. Трећа глава кроз теоријске основе, егзогене и ендogene факторе, као и различите социопатолошке појаве, покрива етиологију малољетничке делинквенције. У четвртој глави разматра се феноменологија малољетничке делинквенције у свијету гдје ауторка даје преглед трендова малољетничког криминала за период од средине осамдесетих година двадесетог вијека до средине деведесетих година двадесетог вијека, као и за период раних 2000-их. У овој глави нису изостављени ни новији видови и облици малољетничке делинквенције (различите врсте сајбер криминалитета). Затим, ауторка даје детаљан преглед феноменологије малољетничке делинквенције у Републици Српској. На крају ове главе описује се појам и основна обиљежја рецидивизма малољетних делинквената.

Глава пет се односи на социјалну реакцију на криминалитет малољетника. Чине је три дијела. Кривичноправни аспект обрађен је у дијелу Поступак према малољетницима у сукобу са законом, док је са психолошког аспекта ауторка овај сегмент сагледала кроз испитивање/комуникацију малољетника осумњичених за извршење кривичног дјела од стране полицијског службеника. Трећи дио ове главе тиче се међународних инструмената у раду са малољетницима у сукобу са законом (Конвенција о правима дјетета, Пекиншка правила, JDL правила или (вв. Хаванска правила) и Смјернице Уједињених нација за превенцију малољетничке делинквенције (тзв. Ријадске смјернице), Токијска правила и Бечке смјернице. С обзиром на то да дјеца могу бити и жртве различитих облика злостављања, а не само извршиоци кривичних дјела, ауторка управо у шестој глави представља виктимолошки аспект и приступ угроженој дјечи и малољетницима.

Седма глава подијељена је на три дијела и односи се на превенцију малољетничке делинквенције. У првом дијелу, дат је преглед различитих приступа превенцији малољетничке делинквенције у свијету (Сједињене Америчке Државе, Енглеска и Велс, Русија, Финска и Италија) у односу на различита животна доба, од раног дјетињства до обуке за запослење. У другом дијелу представљена је превентивна улога различитих чинилаца (породице, школе, полиције, медија), док у трећем дијелу седме главе ауторка представља превентивну улогу центара за социјални рад и других установа социјалне заштите, невладиних организација). Са ресоцијализацијом младих преступника ауторка завршава књигу.

Књига се темељи на анализи теоријских радова, истраживања и праксе у овом контексту, како на нашим просторима, тако и на свјетској сцени. Њоме су обухваћена основна, најважнија питања у вези са малољетничком делинквенцијом, посебном научном дисциплином. Оригиналноста се огледа у стилу презентовања материје, великом броју резултата истраживања те систематичности. Објављивањем рукопис је постао доступан, прије свега, студентима као уџбеничка литература, а такође и другој научној, стручној и другој заинтересованој јавности, односно, широј читалачкој публици.

С обзиром на значај који имају представљена теоријска сазнања из области малољетничке делинквенције и резултати различитих истраживања који се могу користити у циљу дијагнозе, праћења и прогнозе, контроле, као и превенције различитих поремећаја у понашању дјецe и младих, књига Малољетничка делинквенција својом свеобухватношћу представља својеврстан текст намијењен студентима безбједносно-криминалистичког усмјерења Универзитета у Бањој Луци, али и свим другим профилима чије је занимање директно или индиректно повезано са овом проблематиком.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКИ
УНИВЕРЗИТЕТ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

И

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА
У БЕОГРАДУ

-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* је научни часопис из области безбједности и криминалистике.

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спашавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују и радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Своје чланке и приказе за објављивање можете регистровати преко сервиса SCIndeks на адреси <https://aseestant.ceon.rs/index.php/zurbezkrim/login>

Часопис излази на српском језику и енглеском језику. Преводне прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По извршеној рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у разумном року од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* треба да уважавају следећа правила:

І ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- ✓ Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.
- ✓ Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од 30.000 словних мјеста, са размацима.
- ✓ Научни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима до 150 ријечи), кључне ријечи (четири до шест), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак.
- ✓ У уводу рада морају бити јасно наведени предмет, циљ и структура рада.
- ✓ Структура рада требала би да садржи следеће цјелине:
- ✓ Радови у којима се износе налази емпиријског истраживања: увод, методолошки оквир, истраживања, резултати и дискусија, закључак.
- ✓ Теоријски радови: увод, главни дио структуриран у најмање два поглавља и закључак.
- ✓ Наслов рада: 12 pt, bold, централно равнање (alignment centered), велика слова.

- ✓ Име аутора/коаутора: 11 pt, централно равнање (*alignment centered*).
- ✓ Институције: централно равнање (*alignment centered*), навести испод имена аутора.
- ✓ Поред имена аутора навести име аутора за кореспонденцију, афилијацију и е-маил адресу у првој фус ноти у тексту (нпр. Др Марко Марковић је доцент на Факултету _____ Универзитета у Бањој Луци. Е-маил: xmakrovicmx@gmail.com).
- ✓ Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- ✓ Текст рада: 12 pt, потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима без редног броја *italic*, централно равнање.
- ✓ Литература: 11 pt, без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ✓ Наслови слика: 11 p, *italic*, центрирано испод слике.
- ✓ Наслови табела: 11 p, *italic*, центрирано изнад табеле.
- ✓ Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр: Табела 1, Графикон 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- ✓ Једначине се пишу у одговарајућем графичком едитору за једначине (Microsoft Equation, MathType и други) и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- ✓ Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно-бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером” тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- ✓ У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су књиге, чланци и остали извори, као што су документи, закони, новински чланци, коришћене интернет адресе и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- ✓ У часопису *Журнал за безбједности и криминалистику* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. С тим у вези аутори су дужни уважавати следећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ

- ✓ Књиге, чланци и дисертације се наводе на следећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (Водинелић, 1996: 23), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (Водинелић, 1996). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (Roxin, 1963: 148).
- ✓ Цитирање два коаутора рада, у загради навести презиме оба коаутора и годину издања (Grellier & Goerke, 2006) или (Grellier и Goerke 2006) су навели,...
- ✓ Цитирање три, четири и пет коаутора рада, у загради навести презиме свих коаутора и годину издања (Rachal, Daigle, & Rachal, 2007). У сваком наредном цитирању наводи се презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Rachal et al, 2007).
- ✓ Цитирање шест или више коаутора рада, у загради навести презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Papaharalabos et al, 2007).
- ✓ Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланка, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд, послије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000б: 67).
- ✓ Уколико се наводи више радова различитих аутора у истој загради потребно их је раздвојити тачком са запетом (Шикман, 2011; Мијлковић, 2012). У том случају радове поредати хронолошки према години када су објављени, почев од старијег издања.
- ✓ Секундарно цитирање се врши на следећи начин: (Вуковић, 2004, цитирано према Крстић, 2004: 110).
- ✓ Цитирање докумената у тексту се врши на следећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).

- ✓ Цитирање докумената и извјештаја у тексту се врши на следећи начин: (прво цитирање: Министарство унутрашњих послова Републике Српске [МУП РС] 2012), наредно цитирање (МУП РС, 2012).
- ✓ Цитирање новинских чланака у тексту се врши на следећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

- ✓ **Књиге:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов књиге (курзивом), мјесто издања, назив издавача.
Примјер:
Игњатовић, Ђ. (1998). *Криминологија*. Београд: Номос.
- ✓ **Поглавља у књизи:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов поглавља, у: прво слово имена (уредника), презиме (уредника), скраћена ознака уредништва (у загради), наслов књиге (курзивом), број прве и последње стране поглавља, мјесто издања, назив издавача.
Примјер:
Emerson, L, & Manalo, E. (2007). Essays. In L. Emerson (Ed.), *Writing guidelines for education students* (2nd ed, pp. 42-49). South Melbourne, Australia: Thomson.
- ✓ **Радови у часописима:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, назив рада, назив часописа (курзивом), број и број прве и последње стране рада:
Примјер са наведеним волуменом, односно годином издања:
Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука, безбедност, полиција*, 13(1), 55-77.
Примјер без волумена, само број издања:
Strobl, R, Klemm, J, & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634-646.
- ✓ **Докторске дисертације:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов дисертације (курзивом), докторска дисертација, назив универзитета:
Примјер:
Липовац, М. (2016). Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

- ✓ **Документа преузета са интернета:**
Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице
Примјер:
(Републички завод за статистику Републике Српске [РЗСРС]. (2009). *Статистички годишњак Републике Српске*. Преузето 2. 3. 2010. http://www.rzs.rs.ba/Publikacije/Godisnjak/2009/Godisnjak2009_Yearbook2009.pdf)
Cain, K. (2012, June 29). The Negative effects of Facebook on communication. *Social Media Today RSS*. Retrieved from <http://socialmedia-today.com>
- ✓ **Правни прописи:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послје запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања послје црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).
- ✓ **Навођење судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- ✓ **Саопштења са научних скупова:** презиме и прво слово имена аутора, година у загради, наслов рада, назив конференције (курзивом), број стране у књизи апстраката у загради, место издања, назив издавача.
Примјер:
Kelly, L. (2011). Violence against women and children in the national legislations of the EU member states: an overview of the research results. *Друга годишња конференција Виктимолошког друштва Србије - Жртве криминалитета и жртве рата: међународни и домаћи контекст, књига апстракта* (стр. 13). Београд: Виктимолошко друштво Србије & Prometej.
- ✓ **Чланци из новина:** презиме и прво слово имена аутора, година и дан у загради, наслов текста, назив новина, број стране у тексту, или интернет странице са које је текст преузет.
Примјер:
Гудељ, Ј. (2006, 23. октобар). Полиција чува крст изнад Мостара. *Независне новине*, Бања Лука. Преузето 17.11.2010. <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Policija-cuva-krst-iznad-Mostara-1473.html>

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

- ✓ Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).
- ✓ Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл, ст. и тач, а иза последњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4-12, итд).
- ✓ Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- ✓ Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- ✓ Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- ✓ Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.
- ✓ Приликом писања рада потребно је правилно користити интелектуалну својину других аутора. Плагирање, односно преузимање туђих идеја, ријечи или других облика креативног израза без навођења аутора представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање представља кршење ауторских права, што је законом кажњиво.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКИ
УНИВЕРЗИТЕТ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

И

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА
У БЕОГРАДУ

- УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА -

Поштовани,

Часопис Журнал за безбједност и криминалистику објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спашавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у целини или у дијеловима.

Правилник о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске” бр. 77/17) је у својим одредбама (члан 53) као један од критеријума за категоризацију часописа предвидио и адекватност рецензија.

- Према члану 35. ставу 5. Правилника, Рецензија мора минимално садржавати:

1. оцјену оригиналности, односно научног или стручног доприноса рада,

2. оцјену актуелности рада,
 3. оцјену примјене методологије,
 4. приједлог за сврставање у категорију или тип рада,
 5. оцјену коришћене литературе и
 6. сагласност за објављивање рада.
- Према члану 23. Правилника предвиђене су следеће врсте чланака:
 1. **Оригинални научни чланак** начелно је организован по схеми IMRAD за експериментална истраживања или на дескриптиван начин за дескриптивна научна подручја, у коме се први пут публикује текст о резултатима сопственог истраживања оствареног примјеном научних метода, које су текстуално описане и које омогућавају да се истраживање по потреби понови, а утврђене чињенице провјере.
 2. **Прегледни научни чланак** представља преглед најновијих радова о одређеном предметном подручју са циљем да се већ објављене информације сажму, анализирају, евалуирају или синтетизују, те доноси нове синтезе које такође обавезно укључују резултате сопственог истраживања аутора.
 3. **Крајко или прелиминарно саопштење** је рад, али мањег обима или прелиминарног карактера, у којем неки елементи IMRAD-а могу бити испуштени, а ради се о сажетом изношењу резултата завршеног изворног истраживачког рада или чланка који је у настајању (енгл. Working Paper).
 4. **Научна критика, односно полемика или осврт** је расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији, у којој аутор доказује исправност одређеног критеријума свог мишљења, односно потврђује или побија налазе других аутора.
 5. **Информативни прилог** је уводник, коментар и слично.
 6. **Приказ књиге, инструмената, рачунарске програма, случаја, научне догађаја и слично** јесте прилог у којем аутор процјењује правилност/неправилност неког научног или стручног рада, критеријума, поставке или полазишта, уз посебан нагласак на квалитет оцјењиваног рада.
 - Код процјене рада рецензенти треба да узму у обзир следеће:
 1. Припада ли рад по своме садржају *Журналу за безбједност и криминалистику*?
 2. Одговара ли садржај рада наслову?
 3. Да ли је рад у складу са стандардима предвиђеним за писање (упутство ауторима)?

4. Има ли рад све потребне дијелове предвиђене за његову категорију (нпр. оригинални научни рад: увод, методе, резултате, дискусија, закључак)?
 5. Да ли су слике и табеле прегледне и разумљиве?
 6. Да ли је литература цитирана у складу са Упутством ауторима?
- Остале напомене (члан 35. ставови 2, 4 и 6)
 1. Чланци се оцјењују описно.
 2. Образац Рецензије мора бити потписан ако је у штампаном облику, односно достављен на мејл уредништву за сваки појединачни рецензирани чланак.
 3. Рецензенти су дужни да укажу на могуће повреде етичких норми у раду.
 4. Рецензенти треба да наведу пуну референцу за један репрезентативни ауторски/коауторски рад из уже научне области као што је рад који су рецензирани.

